

ale

**Historisk tidskrift
för Skåneland**

Nr 2 1983

ale

Historisk tidskrift för Skåneland

utges av De skånska landskapens historiska och arkeologiska förening.

Redaktör

Landsantikvarie Dag Widholm, Lund

Redaktionskommitté

Länsantikvarie Carin Bunte, Malmö

Professor Erik Cinthio, Lund

Fil. lic. Gert Jeppsson, Lund

Fil. dr Anna-Christina Meurling, Lund

Fil. kand. Allan Persson, Lund

---

innehåll

	Sid.
Märta Strömberg: Romartid i Ystad	1
Mait Molander: Rapport från Gårdstånga	14
Anne Götz och Lennart Carlie: Ett senpaleolitiskt fynd från norra Skåne	17
Anders Persson: Minnen av Lunnarps by	22

Tyvärr måste även i detta nummer Aktuellt om antikvariskt
utgå p.g.a. utrymmesbrist

Romartid i Ystad

Av Märta Strömberg

Lunds Universitets Historiska Museum, Kraftstorg 1, 223 50 Lund

Nya undersökningar på eller intill kända fornlämningsområden kan icke sällan ge rikt utbyte. Ibland kan de resultera i en värdefull utökning av fyndmaterialet från en viss period, bättre kännedom om bristfälligt kända konstruktioner e.d. Men de leder i vissa fall också till att man kan vidga tidsgränserna eller att man får fram andra typer av anläggningar, t.ex. en boplatz vid ett gravfält eller tvärtom. Det som nu skall omtalas gäller just en plats, där en extra arbetsinsats givit oss ökad kunskap om områdets bebyggelsehistoria.

Fyndplatsen i kv. Tankbåten

För den som intresserat sig för de arkeologiska utgrävningarna i Ystad under senare år torde kv. Tankbåten i västra delen av staden numera vara ett begrepp. Det är där man funnit och undersökt dels en yta med framför allt grophus, dels en rad källor, härdar, ugnar och andra anläggningar, dels slutligen några gravar. Allt detta är publicerat i populärvetenskaplig form i *Ystadiana*¹ och även berört i andra sammanhang.² Genom dessa utgrävningar vet vi nu, att det söder om E. Dahlbergsgatan inte långt från stranden har funnits en liten bosättning från vandel- och vikingatiden, kanske med fortsättning in i äldsta medeltid, d.v.s. från sent 500-tal fram i 1000-talet. De talrika benfynden vittnar om att boskapsskötseln spelat en väsentlig roll men att även jakt och fiske varit viktiga näringar. Det har med andra ord varit en bondby, där man utnyttjat det gynnsamma läget till fångst av olika slag. Av stort intresse var det att få belägg för en bebyggelse med just detta läge, eftersom den yngre järnålderns bosättningar eljest i de flesta fall har påträffats ett stycke längre in från kusten.

Dessutom fick man bekräftat, att människor inte så långt före Ystads tillkomst bott nära det som sedan blev dess stadskärna.

Undersökning 1981

När boplatzundersökningen avslutats togs området i anspråk för kolonilotter. Det blev emellertid snart aktuellt att exploatera ytterligare en del mark, nämligen i östlig riktning med stadsåga 200 som centralt parti, även detta område tillhörande kv. Tankbåten. Tyvärr fanns det inga medel för en mera tidskrävande undersökning utan arbetsinsatsen under 1981 fick begränsas till kortvariga punktundersökningar. Men eftersom området vid besiktning och provgrävning syntes vara kraftigt odlingskadat gjordes den bedömningen, att en utvidgad undersökning, om medel härför hade kunnat ställas till förfogande, sannolikt inte skulle ha resulterat i något större antal konstruktioner eller fynd. Nu kunde vi fastställa, att här har legat åtminstone sex anläggningar, som samtliga var skadade genom lantbruksarbetet (fig. 1). De låg omedelbart under det plöjda skiktet och

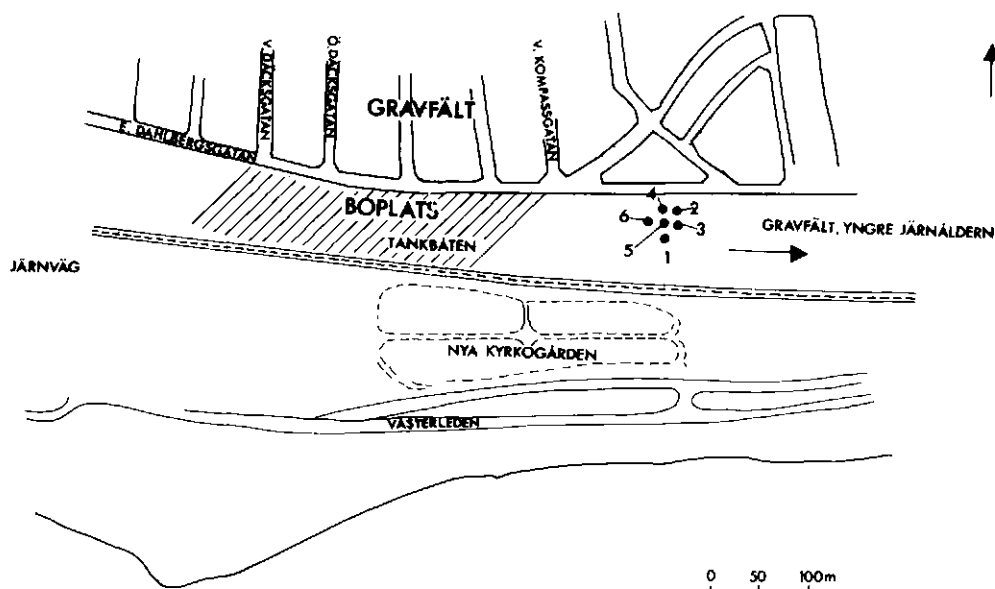

Fig. 1. Kv. Tankbåten i Ystad med de sex nyfunna gravarna markerade. Öster och nordväst om dessa har tidigare påträffats gravar från olika perioder.

åtskilliga stenar hade kommit upp i markytan och låg kringspredda över de enskilda anläggningarna eller i dessas närhet. Det som i denna situation kunde göras var att frilägga konstruktionerna och försöka få en uppfattning om vad det kunde röra sig om för typ av fornlämningar och i vilken tid de hörde hemma. Här skall nu först lämnas en redogörelse för de undersökta anläggningarna.

De sex anläggningarna

Anläggning 1 var en rund brandgrav med ett tvärmått på 1,6 m och ett djup på 14 cm. Den var fylld med småsten och sot samt brända ben av troligen vuxen människa samt av svin (fig. 2). I gravens norra del låg 95 keramikskärvor. Så vitt man kan bedöma rör det sig om skärvor av minst ett relativt stort kärl, som har kraftigt utsvängd mynning. Dekoren består av heldragna linjer, korta streck samt en-

staka små gropintryck (fig. 3). Inom samma område som keramiken anträffades en 6,3 cm lång järnbit. I ytan låg ett par obrända tänder av får eller get samt 3 bitar bränd lera. Det är osäkert, om dessa sistnämnda fynd hör samman med graven.

Anläggning 2 var 5,2×1,4×0,22 m stor och innehöll ett skikt sten (fig. 2 och 4). Den var orienterad i öster-väster. I norra kanten påträffades en liten sotfylld grop, där det låg en halv järnring, ett knivfragment av järn, en tunnformig pärla av blått glas samt några brända ben av svin och av ett obestämt, medelstort däggdjur. Enligt docent Ove Persson, som undersökt benmaterialet, kunde människoben ej med säkerhet fastställas.

Anläggning 3 visade sig vara ett skadat runt röse, 6 m i diameter (fig. 5). Att det varit försett med en kantkedja av något större stenar framgick av att några sådana ännu låg kvar i ursprungligt läge. I mitten

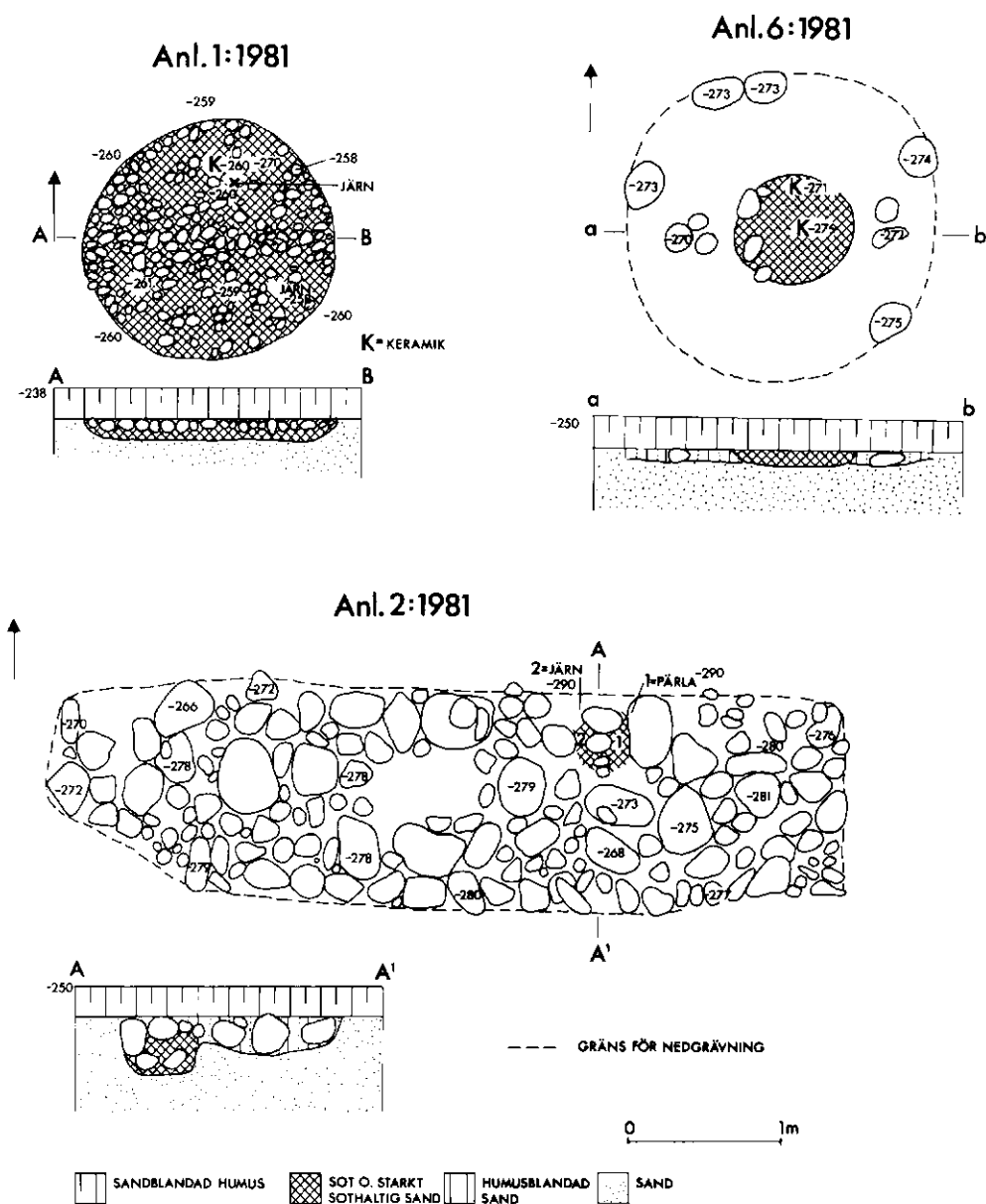

Fig. 2. Anläggning 1, 2 och 6, planer och profiler.

under röset påträffades en 1,3 m bred rund grop med botten 44 cm under markytan, fylld med sothaltig sand, i vilken syntes upplösta smulor av brända ben. Spridda i gropen låg även skärvor av ett krossat lerkärl, som delvis har kunnat

rekonstrueras (fig. 6 a). Det rör sig om en 9,8 cm hög bägare med utsvängd hals, sned skuldra och relativt markerad övergång till buken. Kärlet är försett med ett bandformigt öra, placerat mellan skuldra-buk. Dekoren består av horisontella

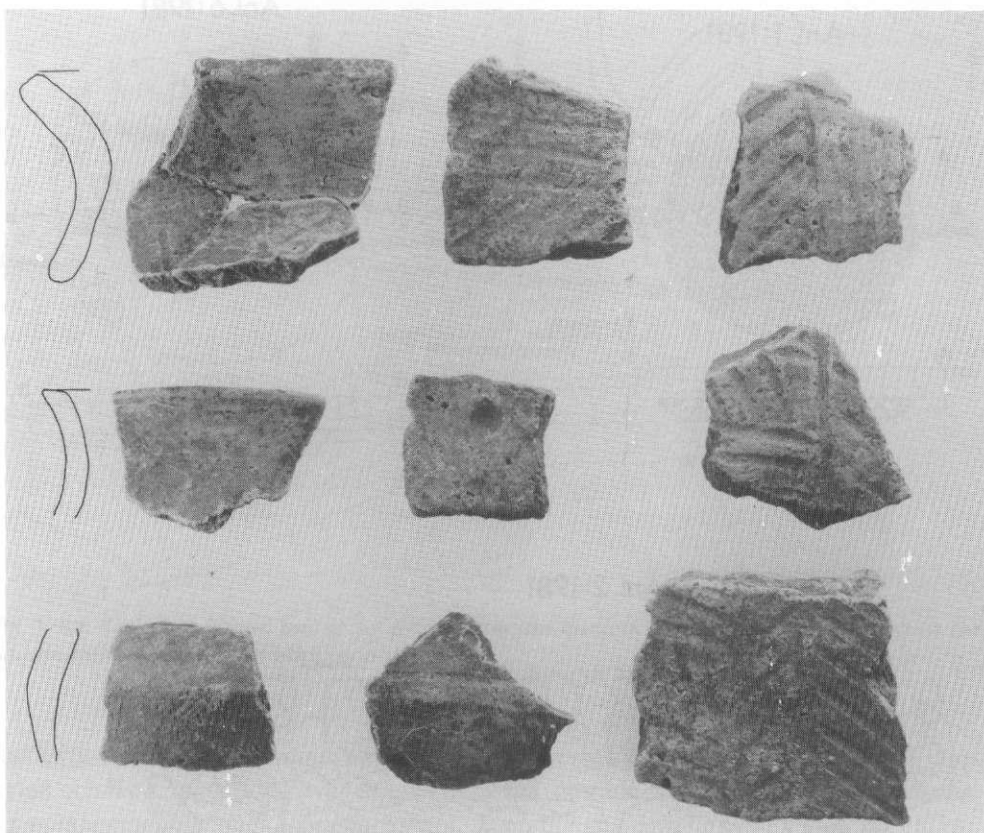

Fig. 3. Litet urval av keramiken från anläggning 1.

linjer, avbrutna av en rad små skål- eller gropformiga intryck, samt underst grupper av snedstreck, ordnade i zick-zack. Bottenytan är liten och svagt konkav. Förutom detta kärl påträffades en halsbit jämte fragment av skuldran av ett annat kärl, som på övergången till skuldran varit dekorerat med en fåra.

Anläggning 4 var ett runt röse av samma slag och storlek som det föregående (fig. 7). I mitten låg även här en grund grop, 2 m i diameter, med sotig sand. Att det varit en brandgrav framgick av de små vita bensmulor, som låg spridda i lagret. Här fanns även ett krossat lerkärl, som kan beräknas ha varit ca 10 cm högt med utsvängd mynning, sned skuldra och

markerad övergång till buken (fig. 6b). Dekoren består av 5 horisontella linjer på skuldran. Kärlet har haft ett bandformigt öra, ornerat med lodräta och sneda linjer. I gropan påträffades även en något skadad järnsyl och ett förrostat järnbleck. På rösets yta låg en 2,6 cm lång bit eldskadad brons, möjligen fragment av en nål, ett stycke järnslag samt en svin-tand.

Anläggning 5 var också ett skadat röse, i detta fall med ett tvärmått på 6,2 m, och i mitten en 2 m bred grop av samma slag som i de övriga anläggningarna (fig. 8). Förutom små bensmulor låg här ett krossat lerkärl, som delvis kunnat rekonstrueras (fig. 9). Det är 8 cm högt med svagt

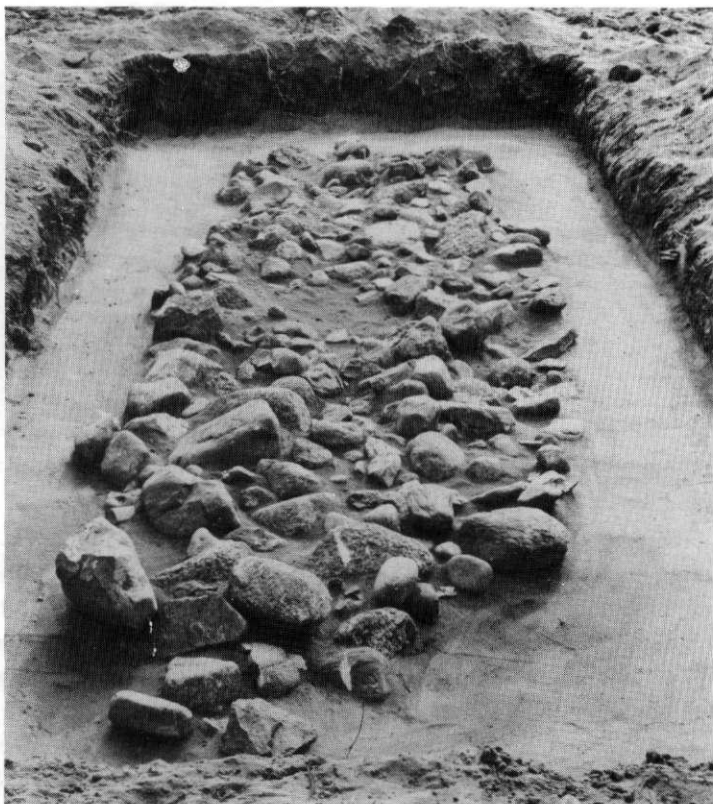

Fig. 4. Anläggning 2 var mer än 5 m lång och hade i det närmaste rektangulär form.

utsvängd mynning och på skuldran ett horisontellt band med snedstreck. Därunder följer runtlöpande linjer och sedan omväxlande lodräta streckgrupper och gropar om tre i varje grupp. Ett bandformigt öra är fäst vid skuldra-bukkant. I groppen låg även enstaka skärvor, som synes höra till ett annat lerkärl.

Anläggning 6 hade en diameter på endast 2 m och innehöll några stenar jämte rester av en kantkedja (fig. 2). I mitten låg en sotfylld grop, vari påträffades små benschulor och en oornrad krukskärva. Ytterligare en skärva låg ytligt i anläggningen, på gränsen till ploglagret. Den är oornrad med ett vertikalt band med snedstreck. I godset synes på ett par ställen en ljusare magring av bränd lera, sannolikt att tolka som chamotte. Troligen hör

denna sistnämnda keramikskärva inte till anläggningen utan är uppriven från nr 1, där keramik av samma slag påträffades.

Förut påträffade gravfält

De nu beskrivna anläggningarna låg samlade i en liten grupp inom en yta på knappt 35×35 m (fig. 1). Eftersom samtliga var skadade genom odlingen kan vi anta, att endast en del av ett ursprungligen större antal gravar legat på denna plats. Att det skulle finnas ett gravfält öster om bosättningsområdet var i och för sig ingen överraskning. Redan i samband med undersökningarna 1976–77 ställdes helt naturligt frågan var vi kunde vänta oss att finna de gravar, som borde höra samman med bebyggelsen, eller i varje

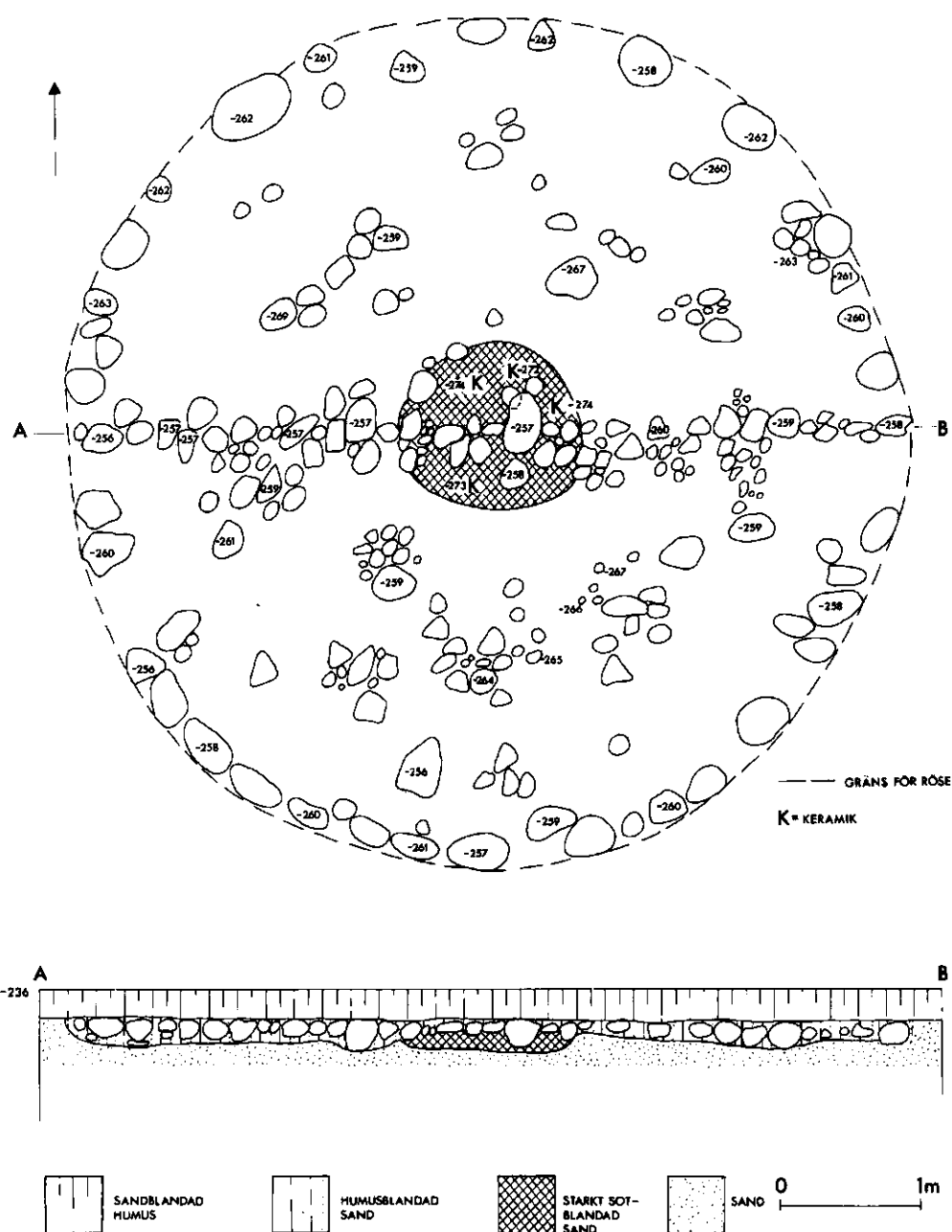

Fig. 5. Anläggning 3, runt röse med grund grop i mitten.

Fig. 6. Keramik från anläggning 3 (a) och 4 (b).

fall få reda på var de kan ha legat, om de visade sig vara förstörda. I viss mån fanns redan ett svar på frågan genom några äldre fynd från Almehög norr om boplatsen.³ På grund av den täta bebyggelsen i nordlig riktning erbjöds dock inga möjligheter till kontrollundersökningar inom just det området. Däremot föreföll terrängen öster om boplatsen, närmare stadskärnan, intressant genom att den visar en stigning och därför eventuellt kunde varit attraktiv som gravplats. Tyvärr fanns det inga resurser för en systematisk undersökning av dessa fält, trots att de var disponibla, men genom besiktning och provgrävningar under våren 1978 kunde åtminstone tre brandgravar lokaliseras. Av dessa innehöll en ett stycke av ett genombrutet spänne av vendeltidstyp samt en bit av en vikingatida spännbuckla. Vi fick dessutom kännedom om ett näbbformigt vendeltidsspänne, som för ett fåtal år sedan påträffats inom området, vartill kommer en vendel- eller vikingatida spjutspets av järn, som sannolikt härrör från en förstörd grav. Allt detta liksom vissa spår i marken, som möjligen kunde tydas som en bortodlad skepps-

sättning, talar för att här funnits ett gravfält, samtidigt med bebyggelsen i kv. Tankbåten. Det kan också nämnas, att vi 1981 observerade ett 10-tal mörka fläckar i markytan, troligen spår av upplöjda gravar.

De nya gravfyndens datering

Det vi fann vid 1981 års undersökning passar emellertid inte in i just det sistnämnda sammanhanget på grund av de nya fyndens datering. I de fall keramik påträffades rör det sig om kärl, karakteristiska för yngre romersk järnålder, d.v.s. tiden efter 200 e.Kr. fram till ca 400 e.Kr. Alla kärlen var visserligen krossade, men så mycket kunde hopfogas, att formerna kan bestämmas. Bäst bevarad är bägaren från anläggning 3 (fig. 6a). Den kännetecknas av sin utsvängda mynning och den relativt tydligt markerade övergången skuldra-buk, den breda hanken och dekoren, som innehåller för romersk järnålder typiska komponenter. Denna form av keramik är den vanligaste under yngre romersk järnålder i Sydskandinavien.⁴

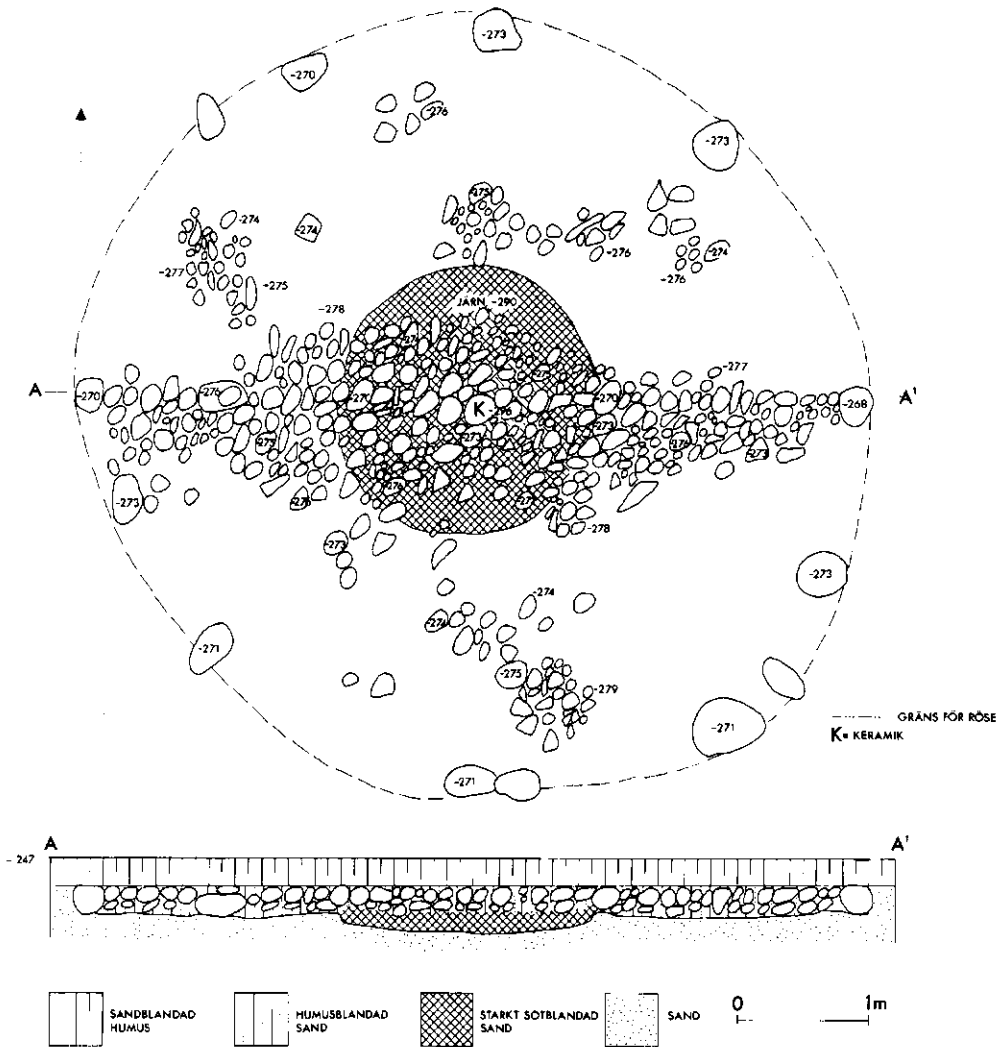

Fig. 7. Anläggning 4 har liksom anläggning 3 varit ett runt röse med en grund grop i mitten.

Den lilla bägaren från anläggning 5 har en slappare form men har hanken fäst på samma sätt mellan skuldra och buk (fig. 9). Den har liksom den förra gropformiga ornament. Enklast i sitt utförande är kärlet från anläggning 4, som har en skuldedekor av endast horisontella linjer (fig. 6b). I detta fall har dock det bandformiga örat sitt övre fäste vid mynningen.

De i anläggning 1 påträffade 95 skärvorna har hittills ej kunnat fogas samman till några stora kärldatagment, men det framgår ändå klart, att det rör sig om minst ett ganska stort, streck- och gropornerat kärl (fig. 3), som bör höra hemma i samma tid som de övriga, eventuellt vara något yngre. Den ornerade skärvan från anläggning 6 visar så stor mönsterlikhet

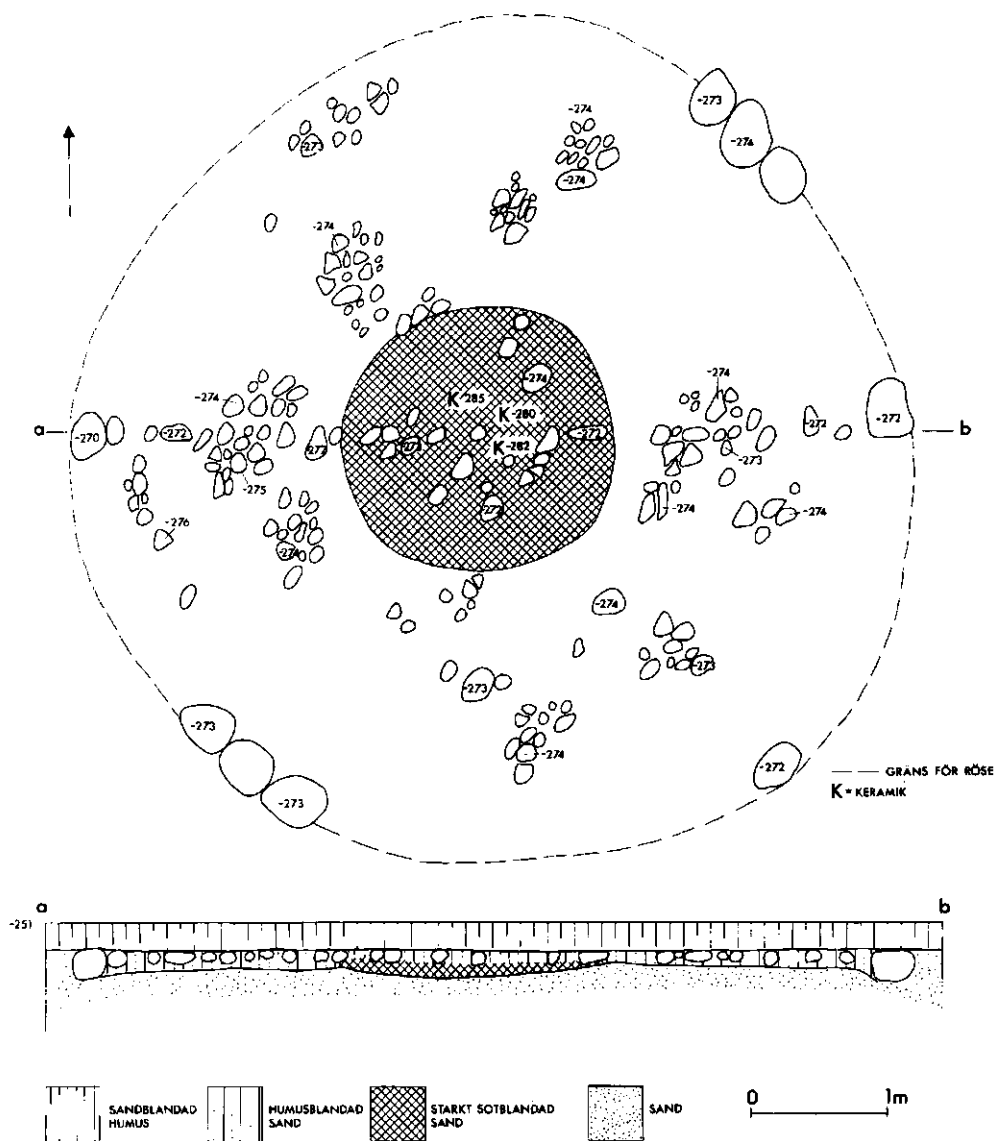

Fig. 8. Anläggning 5 var det kanske mest skadade röset inom den undersökta ytan.

med keramiken från anläggning 1, att man har skäl anta, att den egentligen hör dit. Den låg som nämnt inte nere i gropen utan ytligt ovanpå anläggningen.

Bland de övriga fynden finns ingenting, som ger några hållpunkter för en mera

distinkt datering, och vi är därför hänvisade till keramiken. Denna tyder som nämnt på yngre romersk järnålder. Kanske kan det i något fall röra sig om nästa period, folkvandringstiden.⁵ Det kan vara svårt att särskilja keramik från dessa

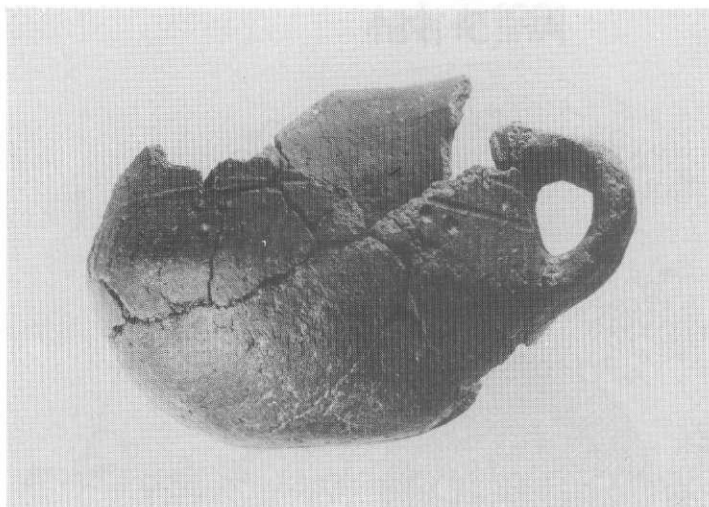

Fig. 9. Keramik från anläggning 5.

perioder, när man som här har att göra med ett fragmentariskt material.

Anläggningsformer

I det föregående har använts beteckningen anläggning för varje enskild konstruktion. Detta är ett neutralt ord, som inte säger något om funktionen. Uttrycket valdes med hänsyn till att det inte omedelbart i samtliga fall är klarlagt, vad det gäller för slags anläggningar. I den första påträffades brända människoben, varför man här kan räkna med att det verkligen är en brandgrav. Likaså är de stora runda rösen, nr 3, 4 och 5, så tydliga gravkonstruktioner, att man inte heller där kan hysa något tvivel om tolkningen. Anläggning 6 var ju endast 2 m bred men hade såväl kantmarkering som en grop med små bensmulor av samma slag som i de stora gravarna. Man kan därför förmoda, att det även här rör sig om en grav. Däremot är anläggning 2 problematisk genom sin avlånga form och den ej centralt placerade gropen. Man kunde här möjligen tänka sig den förklaringen, att stensättningen är en rest av ett ursprungligen

större röse av samma form som nr 3, 4 och 5 och att den sotfyllda gropen då haft sin placering i mitten. Pärlan och de två järnföremålen är sannolikt att tyda som gravgods, och de brända benen av svin m.m. kan höra till en brandgrav, där säkert bestämbara människoben saknas, vilket inte sällan är fallet, när benmängden är obetydlig. Man måste dock sätta ett frågetecken för denna anläggning, eftersom inget föremål i sig självt går att inordna i en enskild järnåldersperiod. Även om det är mindre sannolikt kan det inte helt uteslutas, att det inom gravfältsområdet också funnits en offerplats.

Runda flacka rösen med kantkedja av större stenar har hittills inte varit en påfallande väl dokumenterad företeelse i Skåne. Man har överhuvud haft en bättre kännedom om skelettgravskicket under romersk järnålder.⁶ Men att brandgravskicket har förekommit under olika avsnitt av romersk tid är välbekant.⁷ Utformandet av gravarna kan dock ta sig många olika uttryck. Även när det finns flacka rösen som i kv. Tankbåten kan dessa variera i utseende, och de kan också härröra från olika perioder.⁸ De

kan vara större än de nyfunna anläggningarna, vilket gäller t.ex. i Gårdlösa, Smedstorp sn.⁹ Även i Ingelstorp har påträffats ett flackt röse från romersk järnålder. Det var visserligen odlingsskadat, men så mycket var ändå bevarat av den ursprungligen runtloppande fotkedjan, att man kunde mäta storleken, 8×9 m. I mitten fanns ett brandflak samt en grop, där det med största sannolikhet stått en rest sten.¹⁰ Resta stenar synes ha förekommit i icke så få fall i dessa och andra typer av gravar från romersk järnålder.

Man kan alltså konstatera, att de nyframtagna anläggningarna i Ystad utgör en komplettering av en gravtyp, som tills nyligen endast varit sporadiskt känd och som även förekommit på gravfälten in i vikingatid men nu börjar uppträda på allt fler platser vid undersökningarna. Eftersom så stor del av Skånes kustbygd ligger under odling har dessa inte alltför iögonfallande gravar, som höjt sig obetydligt över markytan, troligen tidigt skadats av odlingen. Man kan därför anta, att formen varit betydligt mera vanlig än de nu påträffade gravarna visar.

Fynd från romersk tid vid de tidigare utgrävningarna

Genom 1981 års fältarbete fick vi alltså en ny tidsdimension för gravfältet öster om boplatsen. Uppenbarligen är inte bara vendel- och vikingatid företrädade utan även romersk tid. Men äldre och yngre järnålder ligger inte på samma plats utan det synes vara olika grupperingar genom att det nya fältet ligger närmare boplatsen än de vendel- och vikingatida gravarna. Det är möjligt men alls inte klarlagt, att det existerat en kontinuitet i gravläggningarna i östlig riktning. Men det kan också vara så, att de yngre gravarna hör

till en annan bosättning, som legat närmare stadskärnan. En anledning till en sådan misstanke är att det ju redan är känt ett gravfält norr om boplatsen och att ytterligare ett fält därför kan synas ha varit överflödigt.

Det är emellertid inte ägnat att förvåna, att man nu fått kännedom om ett litet gravfält från romersk järnålder i kv. Tankbåten. Redan vid utgrävningarna 1977 fann vi i en av avfallsgroparna ett par krukskärvor, som genom sin polerade yta avvek betydligt från den övriga, grövre keramiken på platsen. En skärva uppvisade dekor av djupa fåror, och på ett par andra fanns det tunt inristade linjer.¹¹ Det torde här vara fråga om romersk järnålder eller i ett fall möjligen folkvandringstid. Nämnas kan också, att C 14-dateringar från ett par härdar, undersökta vid samma tillfälle, talar för att man uppehållit sig här under senromersk järnålder, och ett prov från ett ben funnet i ett djupschakt söder om grophusen gav en datering till 500-talet e.Kr.¹²

Nästa stora utgrävning företogs 1980 i kv. Tankbåten söder om grophusområdet. Arbetsinsatsen koncentrerades då på en yta med en grupp källor och i anslutning till dessa en rad anläggningar av olika slag. Här tillvaratogs framför allt ett mycket omfattande och välbevarat benmaterial. I de nedre skikten påträffades fynd från yngre romersk järnålder, möjligen med fortsättning in i nästa skede. Ett sådant fynd var ett litet dräktspänne av brons, en fibula.¹³ Vi fann även ett litet antal keramikskärvor med blankpolerad yta och dekor av prickar och linjegrupper, anbragta på skilda sätt.¹⁴ Även vid denna utgrävning togs träkolsprover för C 14-datering, som i ett fall resulterade i yngre romersk järnålder, 300-tal, och i ett annat folkvandringstid.¹⁵

Nämnas kan även ett äldre fynd, som möjligen skulle kunna sättas i samband med detta område, nämligen en finger-ring av guld, som påträffades 1862 på något mindre än en meters djup i en grusgrav. Man vet inte exakt var fyndplatsen var belägen, eftersom den endast anges som strax väster om Ystad. Men då ju Ystad vid tiden för påträffandet hade en betydligt mindre utsträckning än nu är det inte otänkbart, att ringen är funnen i närheten av boplotsområde och gravfält. Det är en utomordentligt fin, bred guld-ring, troligen importerad till Skåne från kontinenten. Den har omväxlande släta och räfflade partier och dessutom instämplade mönsterelement. Det finns också på ringen en infattad oval karneol samt kring denna granulationskorn. Dateringen kan anges till omkring 300 e.Kr., vilket tidsmässigt skulle passa väl in i en bosättning från yngre romersk järnålder.¹⁶

* * *

Det lilla gravfältet och fynden från härdar och andra anläggningar inom boplotsytan upplyser oss om existensen av en bosättning under yngre romartid. Detta är intressant, då vi härigenom ser, att man valt en plats nära stranden på samma sätt som under senare perioder i området. Det är möjligt att det fanns en kontinuitet fram genom århundradena, men vi kan sätta flera frågetecken såväl för den romerska tiden som för de närmast följande två århundradena. Först och främst finns det inga säkra husrester. Några stora stolphål, som påträffades vid den första utgrävningen, skulle kunna ha ingått i ett större hus, byggt på markytan – och alltså ej nedsänkt som de yngre grophusen – men det finns inga dateringar i samband

med dessa stolphål. Bopplatsen har sannolikt befunnit sig i närheten av de nu undersökta ytorna men vi kan ej säga var. Kanske har kulturlager och anläggningar förstörts, när man anlade E. Dahlbergsgatan? Gravfältet är litet, och det är därför högst sannolikt, att det tidigare omfattat fler gravar. De framtagna anläggningarna skulle då endast vara en rest, låt vara att det ändå kan ha rört sig om ett fält av begränsad omfattning.

Vid undersökningen togs också upp några provgropar på det lilla trekantiga fältet strax norr om gravplatsen för att man skulle få tillfälle att se, om här kunde finnas ytterligare några anläggningar. Det visade sig dock, att det under grästorven fanns ett fyllningslager, 60–140 cm mäktigt. Man har troligen tagit grus här i gammal tid och sedan fyllt igen groparna med sopor, vilket fynden gav tydligt besked om. Det är knappast sannolikt, att här finns bevarade forntidslämningar på så stort djup.

Den lilla undersökningen 1981 fick på grund av omständigheterna inte den omfattning man kunde ha önskat. Troligen skulle en försiktig avtäckning av hela ytan ha kunnat visa var ytterligare några anläggningar legat. Möjligen kan små rester av brandgravar ligga kvar. Genom det som ändå kom fram vid fältarbetet har vi kommit ett steg vidare, när det gäller att belysa områdets bebyggelsehistoria i ett långt tidsperspektiv. Som ovan nämnts fanns det redan tidigare tecken på bosättning under romersk järnålder. Men fynden var spridda och fåtaliga och medgav egentligen ingen annan tolkning än att människor uppehållit sig på platsen, till synes helt tillfälligt, kanske för att fiska och jaga. När man nu också funnit gravar och flera av dessa är så stora konstruktio-
ner som rösen 3, 4 och 5 har vi en bättre bas för slutsatser.

Ett gravfält, om än med ett begränsat antal anläggningar, tyder på en viss stabilitet. Men frågetecken är ännu många, eftersom vi ju ändå står inför ett fragmentariskt och magert material. Var låg husen och hur var de byggda? Var det en ensam gård eller en liten anhopning, en by? Vilken typ av ekonomi hade man? Var boskapskötseln lika viktig som den tydliga var under de yngre skedena? Vilken form

för kontakter hade man med närliggande och eventuellt mera avlägsna bosättningar? Var människorna här nere vid stranden nykomlingar eller fanns det en tradition bakåt till århundradena före Kr.f. eller rentav till bronsåldern? Detta är exempel på frågor man kan ställa. Kanske kan något besvaras genom utvidgade undersökningar i de delar av området, som ännu inte är exploaterade.

Noter

¹ M. Strömberg 1978. En kustby i Ystad – före stadens tillkomst. Ystads Fornminnesförening XXIII, Ystadiana (även utkommen som separat skrift). M. Strömberg 1980a. Var kustbon fiskare eller bonde? Ystads Fornminnesförening XXV, Ystadiana, s. 6 ff. M. Strömberg 1981a. Vattenförsörjning och verksamhet i forntidsbyn. Ystads Fornminnesförening XXVI, Ystadiana, s. 21 ff.

² M. Strömberg 1980b. Tierknochen und Wirtschaftsformen in südschwedischen Dörfern von der jüngeren Eisenzeit bis zum Frühmittelalter. Offa 37, s. 122 ff. M. Strömberg, Eine Dorfsiedlung an der Ostseeküste von Schonen. Coblenz-Festschrift II (under tryckning).

³ Strömberg 1978, s. 88 ff.

⁴ B. Stjernquist 1955. Simris. Acta Archaeologica Lundensia 4:2, Lund, s. 84 ff.

⁵ Jfr B. Stjernquist 1969–1970. Zur Frage der Siedlungskontinuität der Völkerwanderungszeit. Meddelanden från Lunds universitets historiska museum, s. 99 ff.

⁶ Stjernquist 1955, s. 41 ff.

⁷ B. M. Vifot 1937. Brandgravar från Skånes äldre järnålder. Från stenålder till rokok, Studier tilläg-

nade Otto Rydbeck den 25 augusti 1937, Lund, s. 57 ff. M. Strömberg 1960. Römerzeitliche Brandbestattungen in Schonen. Meddelanden från Lunds universitets historiska museum, s. 43 ff.

⁸ M. Strömberg 1961. Untersuchungen zur jüngeren Eisenzeit in Schonen I. Acta Archaeologica Lundensia 4:4, Lund, s. 68.

⁹ B. Stjernquist 1981. Gårdlösa I. Skrifter utg. av Kungl. Hum. Vet. Samf. i Lund LXXV, Lund, fig. 10.

¹⁰ M. Strömberg 1977. Bondesamhällen under Ingelstorps forntid, Lund, s. 66 ff.

¹¹ Strömberg 1978, s. 77 f.

¹² Strömberg 1978, s. 84.

¹³ Strömberg 1981a, s. 37, fig. 18 t.v.

¹⁴ Strömberg 1981a, s. 54.

¹⁵ Strömberg 1981a, s. 44 f. Lu-1859 och Lu-1860, Laboratoriet för C 14-datering i Lund.

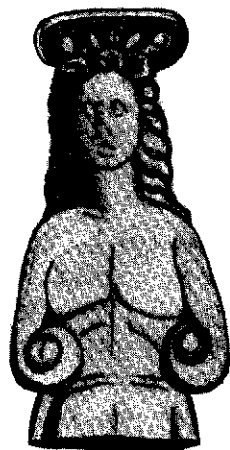
¹⁶ M. Strömberg 1963. Järnåldersguld i Skåne. Från Forntid och Medeltid 4, Lund, s. 29 f., fig. 9. M. Strömberg 1981b. Har Ystad en forntid? Bevarandeplan för den medeltida stadskärnan i Ystad, Ystad, s. 16.

Rapport från Gårdstånga

Av Mait Molander

Skånes Hembygdsförbund, Kungsgatan 2 c, 223 50 Lund

I samband med inventering i Gårdstånga kyrka har ett uppseendeväckande fynd gjorts av träskulpturer, som utgör viktiga bidrag till forskningen kring Jakob Kremberg och Statius Otto.

Skånes hembygdsförbund bedriver sedan några år tillbaka ett dokumentationsprojekt av länets kyrkor och dess inventarier. Arbetet bedrivs på uppdragsbasis och kyrkans intresse för denna dokumentation är stort. Under arbetets gång görs i nästan varje kyrka nyupptäckter av föremål av skiftande slag. Kyrkornas bibliotek återfinns i flera fall på de mest underliga platser, t.ex. i redskapsbodar. Fynd av äldre undanlagda och därmed bortglömda textilier är vanliga men även föremål av metall och trä påträffas.

Våren 1983 har vårt arbete till största delen varit förlagt till landsortskyrkorna kring Lund och en av de genomgångna kyrkorna har varit Gårdstånga med sin enhetliga 1600-talsinredning av bildhuggaren Jacob Kremberg. Under arbetet i kyrkan omtalade vaktmästaren och kyrkorådsledamoten Kjell Mårtensson att det i ett av kyrkans utrymme stod två s.k. kyrkokistor innehållande en mängd lösa skulpturer av okänt slag.

I kistorna förvarades mycket riktigt en mängd skulpturer. Det mest intressanta var dock att de flesta verkade vara utförda av Jacob Kremberg och att tre stycken såg ut att vara tillverkade av den med Kremberg samtida bildhuggaren Statius Otto. Några skulpturer av en okänd, troligen lokal bildsnidare, tillhörande överstycket till det Sommerska epitafiet i Gårdstånga kyrkas vapenhus, fanns också förvarade i kistorna.

Docent Bo Ossian Lindberg på konstvetenskapliga institutionen i Lund underlättades och kunde vid ett besök i kyrkan konstatera att det verkligen rörde sig om verk av Kremberg och Otto. Den sistnämnde har tidigare ej varit förknippad med Gårdstånga, däremot med annexkyrkan Holmby där t.ex. predikstolen och förutvarande altarpuppen attributerats till Statius Otto.

De nu påträffade skulpturerna har tydligen helt undgått alla de forskare, som hittills har gått igenom Krembergs och

Fig. 1. Skulpturer från Gårdstånga kyrka. Foto Leopoldo Iorizzo.

Ottos verk. Det verkar otroligt att så skulle vara fallet då skulpturerna finns med i kyrkans egna inventarieförteckningar, bl.a. i 1929 års förteckning där det står »Sex lösa bilder av ek (två kristusbilder, en bild av Petrus, en av Paulus, en av Moses och en av Johannes Döparen), vilka troligen tillhört tre olika, nu förstörda epitafier. Bilderna hämtade från kyrkvinden 1923. Torde längre fram komma att uppsättas på lämplig plats. Skönhetsvärdet, med undantag för en Kristusbild, ringa» samt »Några skulpturfragment av ek».

Av de skulpturer som omnämns som nerplockade från vinden kan någon ha satts på ursprunglig plats, men de flesta har blivit nedlagda i de båda kistorna. Dessa kistor stod tills helt nyligen placerade i kyrkans sakristia.

De skulpturer vi plockade upp ur kistan var fem hermer, både manliga och och kvinnliga och sex konsoldelar från otvivelaktigt Krembergs verkstad. (Se foto 1) samt tre st Statius Otto-skulpturer stående i den för honom så typiskt kraftiga kontrapostställningen. (Se foto II). En av dessa är troligen den tidigare omtalade kristusfiguren som plockades ner från vinden. Den kristusfigur, som tillsammans med Petrus och Paulus tillhör Sommers epitafium kommer inom kort att uppsättas på sina ursprungliga platser.

I kistorna låg även två djurfigurer av okänd hand och datering. Var hör då dessa skulpturer hemma? Det är troligt att Krembergsskulpturerna har suttit på den läktare som finns i kyrkan. Till typ och utseende är de nästan identiska med de hermer som finns på kyrkans orgelläk-

Fig. 2. Gårdstångaskulpturer. Foto Leopoldo Iorizzo.

tare. Det är troligt att läktaren vid något tillfälle kortats och att figurerna då plockats bort. I Gårdstånga kyrkas räkenskaper finns uppgifter om en läktare 1615, 1619 och 1621 där »Jacob Kremberg» erhållit betalning samt från 1628 där »Jacob Contrefeier» fått betalt för att måla det samma. Den nuvarande orgelläktaren är kraftigt övermålad i ekfärg och inga färgspår kan skönjas. På några av de nu påträffade skulpturerna finns dock rester av färg och det är alltså nu möjligt att efter analys av denna färg få en uppfattning om den ursprungliga färgsättningen.

Vad beträffar skulpturerna av Statius

Otto går det ej att utesluta att det i Gårdstånga kyrka funnits verk av honom vilka nu är borta, kanske ett epitafium. Annexkyrkan Holmby skall ej glömmas bort i sammanhanget. De nu återfunna skulpturerna kan vid något tillfälle ha förts från denna kyrka till Gårdstånga.

Till grund för denna artikel har legat en genomgång av det utdrag ur Gårdstånga kyrkas räkenskaper, som Lauritz Weibull publicerade år 1900. En grundlig genomläsning och analys av kyrkans räkenskaper från 1600-talet skulle förmodligen kunna ge svar på frågan om skulpturernas ursprung.

Ett senpaleolitiskt fynd från norra Skåne

Av Anne Götz och Lennart Carlie

Håstads Bygata 16, 225 90 Lund

Vårt förgångna kan jämföras med ett stort pussel där varje fynd lämnar sitt bidrag av information. Vissa fynd upplever vi visserligen som mera värdefulla än andra, i synnerhet då de fyller ut luckor i vår rekonstruktion av forntiden. Icke desto mindre bär varje pusselbit på värdefulla fakta, vare sig den är en grav, en boplatz eller ett enkelt lösfynd. Det är alltid glädjande då ett fynd från en mindre väldokumenterad del av förhistorien kommer till kännedom.

Under hösten 1982 framkom i samband med ett föredrag i Hörja, Hässleholms kommun, en icke tidigare känd tångespets av Lyngby-typ. Spetsen (se fig. 1–3) är ett vackert exemplar med en längd av 7,3 cm trots att dess yttersta spets är avbruten. Tången är 1,5 cm bred och 1,1 cm tjock samt har en välbevarad slagbula.

Det var naturligtvis av största intresse att få veta pil- eller spjutspetsens exakta fyndplats. Detta visade sig emellertid innefatta vissa svårigheter. Ägaren¹ till spetsen hade nämligen för ett flertal år sedan köpt denna tillsammans med tre neolitiska artefakter av sin f.d. granne. Enligt ägaren hade spetsen tillsammans med yxorna påträffats inom grannens fastighet, men dess exakta fyndplats kände han inte till.

Detta innebär således att tångespetsen har påträffats någonstans inom fastigheten Algustorp 1:6 invid sjön Hålevik, Röke socken, ca 2 mil NV om Hässleholm.

Innan spekulationerna kring fyndet vi-

dareutvecklas kan det emellertid vara lämpligt att först ge en kort beskrivning av området kring fyndplatsen.

Algustorp är belägen i ett typiskt nordskånskt landskap. Den steniga och föga bördiga moränmarken är i huvudsak täckt med skog, dock med talrika inslag av mossar och småsjöar.

Röke socken är en av de mera fyndfattiga i Hässleholms kommun. Endast tre stenåldersboplatser är kända sedan tidigare, härav en mesolitisk invid Hålevik samt två odaterade invid Rökeån strax

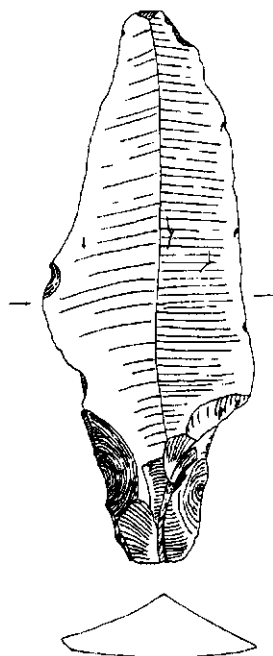

Fig. 1. Tångespetsen av Lyngby-typ från Algustorp 1:6, Röke sn. Skala 1:1. Teckning Anne Götz.

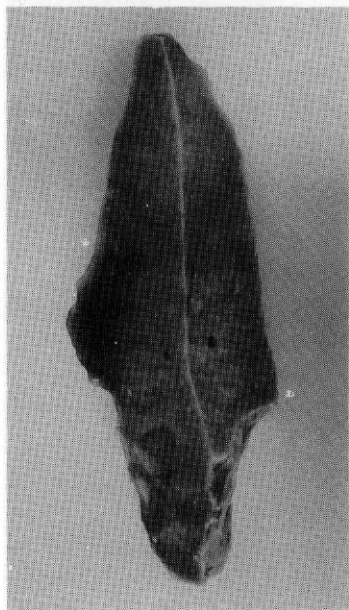

Fig. 2–3. Tångespetsen från Algustorp. Skala 1:1. Foto Leopoldo Iorizzo.

utanför Röke. Även lösfynden är ytterst fåtaliga. Sammanlagt har 10 artefakter, samtliga neolitiska, påträffats inom socknen.²

De bristande uppgifterna kring hur och var tångespetsen påträffats gör det svårt att få reda på huruvida denna härrör från en bosättning eller helt enkelt tappats under jakt. Däremot berättar spetsen, med sin blotta närvaro, att det funnits människor i trakten kring Algustorp under senglacial tid (ca 11.000–8.300 f.Kr.). I och med detta ökar också förutsättningar för att finna ytterligare spår från denna tid.

I syfte att lokalisera eventuella boplatser, företog vi under vintern en preliminär fältinventering av Algustorp 1:6. Det finns givetvis ett flertal faktorer som försvårar och begränsar ett helomfattande

inventeringsarbete, i synnerhet det faktum att stora delar av fastigheten utgörs av skogsmark. Vår inventering har således nästan uteslutande begränsats till den odlade marken.

Vad avser placeringen av senpaleolitiska boplatser har man i Danmark kunnat särskilja två olika topografiska lägen. Den ena finner man i omedelbar närhet av tidigare insjöar. Redskapen präglas i huvudsak av skrapor och sticklar, men också av stora mängder flintavfall. Enligt A. Fischer³ pekar fyndmaterialet, på lokaler av denna typ, på olika boplatssaktiviteter exempelvis flintslagning, skinnberedning och arbete i ben och horn.

Vad avser den andra typen av boplatslägen uppträder dessa vanligen vid foten av en backsluttning, utan någon synbar anknytning till vare sig sjöar eller vat-

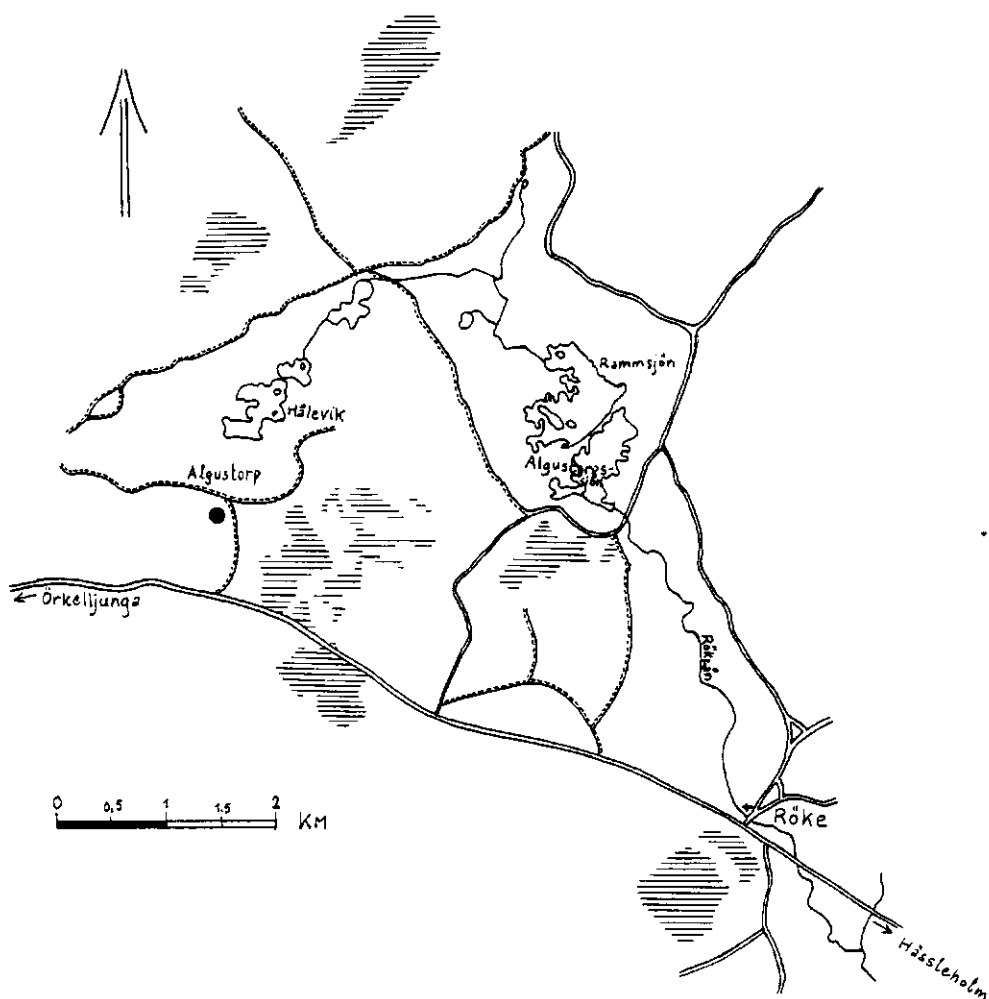

Fig. 4. Svart punkt markerar platsen för den påträffade boplaten. Streckade partier utgör större moss-områden.

tendrag. Fyndmaterialet på dessa platser domineras av tångspetsar, men även skrapor och sticklar förekommer tidvis.

På ett flertal platser inom Algustorp 1:6 uppfylls Fischers kriterier för senpaleolitiska boplatslägen. Terrängen kring fastigheten präglas av en tämligen markant moränhöjd, som på sin högsta nivå överstiger 155 m. Både i öster och väster omgivs höjden av moss- och sankområ-

den medan den mot norr sluttar, tidvis brant, ner mot sjön Hålevik.

I samband med vår inventering påträffade vi på höjdens sydöstra sida enstaka fynd av flinta. Fynden som utgjordes av 8 avslag, 5 avfall, 2 spånfragment samt 1 fragmentarisk skrapa framkom nästan uteslutande i en liten sluttning ner mot en smärre sandig platå. Vid senare provtagningar med jordborr visade det sig, vid

Fig. 5. Kända fyndplatser för tångespetsar av Lyngby-typ. 1) Segebro, 2) Marieberg, 3) Fågelång, 4) Harlösa, 5) Algustorp samt 6) Delary.

foten av sluttningen, finnas spår av träkol och mörkfärgad jord på ca 30–40 cm djup.

Det är tyvärr ännu inte möjligt att utifrån de sparsamma fynden företa någon närmare datering av boplatsen. Dess belägenhet talar visserligen för en bosättning från seneglacial tid, men ännu har fynden inte uppvisat några säkra senpaleolitiska drag.

I detta sammanhang bör det också nämnas att de neolitiska föremål som tidigare nämnts eventuellt kan ha påträffats på samma åker som den ovan omtalade boplatsen. Några säkra bevis härför föreligger dock inte. Det är därför vår

förhoppning att genom en mer ingående inventering försöka datera boplatsen.

Av tidigare kända fynd från seneglacial tid har huvuddelen påträffats i sydöstra Skåne. Mest känd är förmodligen Segebroplatsen invid Segeån utanför Malmö. Enligt Salomonsson⁴ tyder bl.a. den ringa fyndmängden på att det rör sig om en ganska kort bosättning, sannolikt av en grupp jägarfolk på vandringer. Bland fynden märks förutom skrapor och sticklar även sex tidsbestämmande tångespetsar av Lyngby-typ. Utöver Segebroplatsen har det även påträffats fyra lösfynd av Lyngbyspetsar. En i Harlösa, Frosta härad, en i Marieberg, Skytts här-

ad och en i Fågelsång, Torna härad.⁵

Den fjärde och sista har framkommit söder om Delary, Göteryds socken, omedelbart intill och öster om Helgeån i södra Småland.⁶

Sett i förhållande till dessa fynd utgör Lyngbyspetsen från Algustorp den hitin-

tills nordligaste i Skåne. Den tidigare ansamlingen av senpaleolitiska fynd till sydvästra Skåne har i och med detta utjämnats något och det är därmed också sannolikt att ett mer medvetet sökande skulle resultera i en ytterligare differentierad spridningsbild.

Noter

¹ Ägaren till spetsen är Sven Ivarsson, Algustorp, Röke sn, som vi i samband med detta vill tacka för vänligt tillmötesgående.

² Carlie, L. och Götz, A. 1981, En studie över stenålderns utbredning i Hässleholms kommun, Skåne. Trebetygsuppsats i arkeologi. (Tabell 4: D nr 27, 28).

³ Fischer, A. 1976, Senpaleolitisk bosättning i Danmark. Ur Kontaktstencil 12. Turku (s. 111–112).

⁴ Salomonsson, B. 1962, Sveriges äldsta kontakt med Västeuropa. Ur Proxima Thule, Sverige och Europa under forntid och medeltid. Stockholm (s. 7).

⁵ Taute, W. 1968, Die Stielspitzen – Gruppen im Nördlichen Mitteleuropa. Köln (s. 155 nr 347, 348, 349).

⁶ Westergren, E. 1978, Bebyggelseutvecklingen i Göteryds sn, Småland, under subboreal tid. Trebetygsuppsats i arkeologi. (s. 8).

Minnen av Lunnarps by

Om kvarblivna bymiljöer i det enskiftade skånska kulturlandskapet

Av Anders Persson

Landsarkivet i Lund, Box 2016, 220 02 Lund

De första årtiondena av 1800-talet kom det skånska kulturlandskapet att radikalt förändras. Till följd av »Kongl. Maj:ts nådiga förordning, angående ägors fördelande i enskiften och utflyttningar ifrån större byalag i hertigdömet Skåne. Gifwen Stockholm slott den 31 Martii 1803» skedde en utflyttning av gårdar från byar, som på många ställen helt kom att utplånas. Till den utflyttade bebyggelsen drogs nya vägar, som av praktiska skäl ofta lades i de nya enskiftesgränserna, som i rätta linjer utstakats på byalagets gemensamt brukade ägor.¹ Det vanligtvis förekommande tresådesbruket, vångalagen m.m. avlöstes av växelbruk med en odlingsrotation, som endast hade som mest 1/6 av jorden i träda eller äng mot trevångsbrukets ena vång.² Detta var en revolution, som med ens bröt upp ett månghundraårigt sätt att leva och verka.

På sikt kom resultatet att bli den »fullåkersbygd», som idag möter resenären i det skånska kulturlandskapet. Omgivna av raps- och sädesfält ligger bebyggelsen spridd i odlingsytorna, som nästan helt har trängt ut ängs- eller våtmarkerna.³ I detta det moderna jordbrukets landskap kan man dock finna rester av det äldre kulturlandskapet, byarnas värld. Denna lever kvar i form av bebyggelse, som samlad i stort gruppera sig på samma sätt på bytomten såsom före enskiftet. En sådan plats är Lunnarp ca 1 km söder om tätor-

ten Dalby i Lunds kommun. Platsen ligger efter vägen, som förbinder tätorterna Genarp och Dalby med varandra, och varje gång man passerar genom Lunnarp slås man av den »omotiverade» förtätningen av bebyggelsen. Vägens utformning, en sänka med en skarp krök, förstärker intrycket.

Om Lunnarp och vad som hände vid enskiftet av denna by handlar denna artikel. En undersökning av detta historiska skeende förklarar varför det idag ser ut som det gör i Lunnarp. Samtidigt skildras hur ett enskifte gick till, vilket kan vara av intresse i sig. Den bild, som ofta frammanas när skiften förs på tal, är en lantmätare, som hukande ute på fälten snabbt försöker mäta av byns mark för att sedan med kulorna vinande om huvudet hals över huvud försvinna iväg till tryggheten på lantmäterikontoret i residensstaden etc. Verkligheten var normalt sett en annan, som skall framgå av det följande.

Skiftesreformerna: En spegel av frihetstidens idéer

Freden i Nystad 1721, då Sverige bl.a. kom att avträda de baltiska provinserna »kornbodarna» till Ryssland, kan ses som slutet på den karolinska epoken, som kom att följas av den s.k. Frihetstiden. Under denna period förlorade kunga-

makten så gott som allt inflytande och praktiskt taget all makt i riket kom att överföras på de fyra stånden, riksdagen. I och med Gustav III:s statsvälvning 1772 avslutades ständerväldet. Ståndsriksdagen kom emellertid att leva vidare ända till representationsreformen, som 1866 resulterade i tvåkammarrisdagarna.⁴

Frihetstidens näringsliv dominerades av merkantilismens ekonomiska idéer. Man eftersträvade en positiv handelsbalans, dvs. exporten skulle vara större än importen, vilket sammantaget skulle medföra ett kapitalflöde in i landet. De merkantilistiska strävandena medförde att man särskilt intresserade sig för handel samt bruks- och manufakturverksamheter. Men även jordbruket, som var nationens huvudnäring, uppmuntrades. Man stimulerade till nyodlingar och införde lättnader vad det gällde förbud mot hemmansklyvningar och böndernas rätt att ha tjänstefolk.⁵ En ökad jordbruksproduktion kunde åstadkommas av en växande befolkning, arbetskraft för nyodlingar, samt genom förbättrade arealavkastningar. Sådan var uppfattningen.⁶ År 1756 sänktes äktenskapsåldern för allmogens söner från 21 år till 18 år, för kvinnan var lägsta äktenskapsåldern då 15 år.⁷ Ökad familjebildning och därav fler barnalstrande familjer förväntades bli resultatet.⁸ Den ena nödvändiga faktorn, folkökningen, för ökad jordbruksproduktion skulle därmed kunna uppfyllas. Den andra nödvändiga förutsättningen ansågs vara en reformering av jordbruket.

Ett rationellt utnyttjande av jorden hindrades av att övervägande antalet gårdar i Sverige låg i s.k. tegskiftade byar. Grundtanken med tegskiftet var en rättvis fördelning av såväl sämre som bättre åkerjord, vilket medförde att en bonde

kunde ha sina ägor spridda på en mängd olika platser i åkrarna. I Skåne var det vanligt med upp till 50 tegar per gård, men även gårdar med 100 och flera tegar förekom. Genom arv och köp förvärrades ägosplittringen. Tegarna klövs vanligtvis på längden. Detta underlättade plöjningen eftersom man inte behövde vända plogen lika många gånger. Resultaten kunde bli förbluffande. Så skall i Gässie by vid kusten söder om Malmö vid Tygelsjö ha funnits tegar 10 meter breda och 560 meter långa.⁹

Kravet på en skiftesreform kom att resas av ordförande i vetenskapsakademien, som på privat initiativ inrättats 1739 med uppgift att inventera tillgångar och utveckla tekniker för att tillgodogöra sig dessa.¹⁰ I sin berömda skrift »Svenska landbrukets hinder och hjälp» pekar således Jacob Faggot 1746 på att »Den ene måste (sig efter) den andre grannen i byalag rätta» samt att »Till den ändan skulle det vara nyttigt att höga överheten genom allmänt påbud gäve byarna lov att ändra sina tegskiften i så kallade storskift, så att vart och ett hemman finge sina ägor å ett ställe, och att en enda granne i by, som sådant åstundar och gör där om ansökning, skulle på så sätt, som är stadgat om delningar, givas vitsord, vad de andra grannarna ville eller ej.»¹¹ Denna ovillkorliga rätt till skifte för den enskilde kom inte att möjliggöras förrän 1783. I Kungl. Maj:ts lantmäteriförordning av den 12 augusti 1783 medgavs den enskilde att sammanföra sina ägor till ett skifte »fastän de övriga låta deras i flera lotter delas». Sammandragningen av den enskildes ägor till ett skifte skulle dock ske »på sådant ställe, att storskiftet för dem (övriga) ej göres oredigt och obekvämt».¹² Genom den ovan nämnda enskiftesförordningen för Skåne 1803 för-

ändrades bilden. I § 1 säges att »den granne i byalag, som begär att få sina ägor i enskifte utbrutna och i ett sammanhang lagda, äger därtill vitsord, utan att andra förut förrättade och fastställda delningar må i vägen ligga». ¹³

Sverige importerade under 1700-talet fram till ca 1820 spannmål. ¹⁴ Intresset för jordbruket under detta tidsskede sammanhänger även med detta faktum.

I inledningen till enskiftesförordningen för Skåne säges »att åkerbruket utgör grunden för ett lands välstånd, och den källa, varifrån handel, bergverk och andra näringar hämtar sin förkovran». Merkantilismen hade nu avlösts av fysiokratismen, som hävdade att jordbruket egentligen var den enda produktiva näringen. ¹⁵ En ideriktning hade efterträtt en annan. I arv hade man dock tagit kravet på en genomgripande jordskiftesreform.

Enskiftesförordningen 1803 för Skåne ¹⁶

Enskiftesförordningen 1803 för Skåne medgav, som nämnts, för den enskilde att samla sina ägor till ett sammanhållet stycke. En utflyttning från byn till denna äga stimulerades genom att den utflyttande såsom ersättning för besvären i samband med utflyttningen kunde erhålla från 16 skilling till en riksdaler beräknad på varje tunnland enskiftad mark. För detta ändamål avsattes 10.000 riksdaler årligen »att därmed understödja de utflyttande, särdeles till husbyggnader på deras nya tomtställen». Lantmätaren och »gode män» skulle till »vår befallningshavare» dvs. landshövdingen i länet yttra sig över hur de ansåg att utflyttningsstödet skulle vara för de, som lämnade bytomten (§ 11). Landshövdingen hade därefter att besluta om understödets storlek samt verkställa utbetalningarna. Utflyttarna

fick efter lantmätarens och »gode mäns» prövning »i vissa utsatta år» kvarbo, då mot ersättning till den bonde, vars enskifteslott han kom att bo på (§ 8).

Vilka skulle då lämna byn, och vilka skulle få bo kvar på bytomten? De hemman, som »är bäst bebygde och på sina tomtplatser har betydligare trädgårdar eller andra nyttiga anläggningar» sades i förordningen vara »mest berättigade att i byn kvarbliva». Kunde man inte skilja gårdarna åt genom en sådan bedömning fick lotten avgöra (§ 8).

Eftersom jorden i byn kunde variera i godhet måste de olika skiftena jämkas i storhet efter jordens bonitet. »Har ingen gradering ägorna förut övergått (t.ex. storskifte), bör den, så snart mätningen blivit fullbordad, av lantmätaren och gode män med samtliga grannars samråd upprättas» (§ 5).

De ovan nämnda gode männen var allmogens förtroendemän, som de »häradsvis, eller för så stora distrikter, de själva för got* finna, genom utsedda sockenfullmäktige inför vår befallningshavande, välja och utse». De gode männen skulle »bevista enskiftesberedningarna, och delägarna med sina råd och upplysningar tillhanda gå» (§ 3).

Slutligen skulle enskiftestvister i första instans »såsom andra hushållsmål av våra befallningshavande i Malmöhus och Kristianstads län upptagas och avgöras» eftersom »omgång, vidlyftighet och utdräkt . . . vid domstolarnas prövning är oundvikligt». Inom 45 dagar från landshövdingens beslut kunde man därefter besvara sig hos konungen (§ 13 och § 14).

Enskiftet av Lunnarps by 1813–1814

Den 15 mars 1813 anhöll bonden Per Nilsson i Lunnarp hos landskansliet i Malmö att tredje lantmätaren G. Kjerner

Sammanställning utvisande jordnaturens förändring 1812–1822 i Lunnarps by, Bonderups socken och Torna härad i Skåne.

Gård i Lunnarp	Jordnatur år 1812		Jordnatur år 1822	
	Mantal	Antal brukare	Mantal	Skatteköpsbrev
Lunnarp nr 1	3/4 krono	1	3/4 skatte	1813 21/5
Lunnarp nr 2	3/4 krono	2	3/4 skatte	1813 25/6
Lunnarp nr 3	3/4 krono	1	7/24 skatte	1821 7/5
			1/12 skatte	1821 28/5
			3/8 krono	
Lunnarp nr 4	3/4 krono	1	3/4 skatte	1813 28/5
Lunnarp nr 5	3/4 krono	2	3/4 skatte	1813 28/5
Lunnarp nr 6	3/4 krono	1	3/4 krono	
Lunnarp nr 7	3/4 krono	2	3/8 skatte	1813 28/5
			3/8 skatte	1813 25/6
Lunnarp nr 8	3/4 krono	2	3/4 skatte	1813 28/5
Lunnarp nr 9	3/4 krono	1	3/4 skatte	1813 19/3

Källor: Jordeböcker 1811 och 1825 för Torna, Bara och Harjagers härad. Häradsskrivarens i Torna, Bara och Harjager fögderi arkiv volymerna E III a: 17 och E III a: 18. Landsarkivet i Lund.

skulle förordnas att »uti enskifte sammandraga alla ägor till mitt innehavande rusthållshemman nr 2, 3/8 mantal Lunnarp». Skrivelsen noterades i landskansliets enskiftesdiarium samma dag som den 526:e enskiftesskrivelsen med anhållan om enskiftes verkställande i Malmöhus län.¹⁷ Per Nilsson var född utom socknen i Hardeberga den 27 maj 1782 och var sedan drygt ett år tillbaka gift med den nitton år gamla Karna Lassesdotter, född i Bonderups församling den 2 dec. 1793.¹⁸

Landshövdingens förordnande av lantmätare Kjerner att verkställa enskiftet påtecknades Per Nilssons skrivelse den 15 mars, dvs. samma dag, och översändes till Kjerner. Den första sammanträdesdagen utsattes till den 10 maj.¹⁹

På morgonen måndagen den 10 maj reste Kjerner från Lund mot Dalby och Lunnarp för att börja enskiftesförrättningen. I byn var församlade en anse-
liga

skara människor, som företrädde olika instanser. Som gode män infann sig kungl. räntemästare Cronsiö samt häradshövdingen Hoffman. I egenskap av kronans fullmäktige var kronolänsmannen Klor tillstädes tillsammans med vicepastorn herr S. Möller, som var förordnad av konsistoriet att bevaka »geistliga jordarnas rätt». Dessutom var nämndemännen Nils Jönsson och Christopher Pravitz på plats för att biträda i förrättningen. Från Alberta by hade alla bönderna infunnit sig. Bonderups by representerades av fyra bönder, Vallby by av sex bönder.²⁰

Byn hade vid denna tidpunkt nio stycken jordeboksgårdar. Fyra av gårdarna hade två brukare och byn bestod således av 13 brukningsenheter. Kronan hade fram till år 1813 ägt hela byn, men detta år förändrades med ens bilden. Sju av byns nio gårdar friköptes från kronan till skatte och dessa gårdars brukare blev således

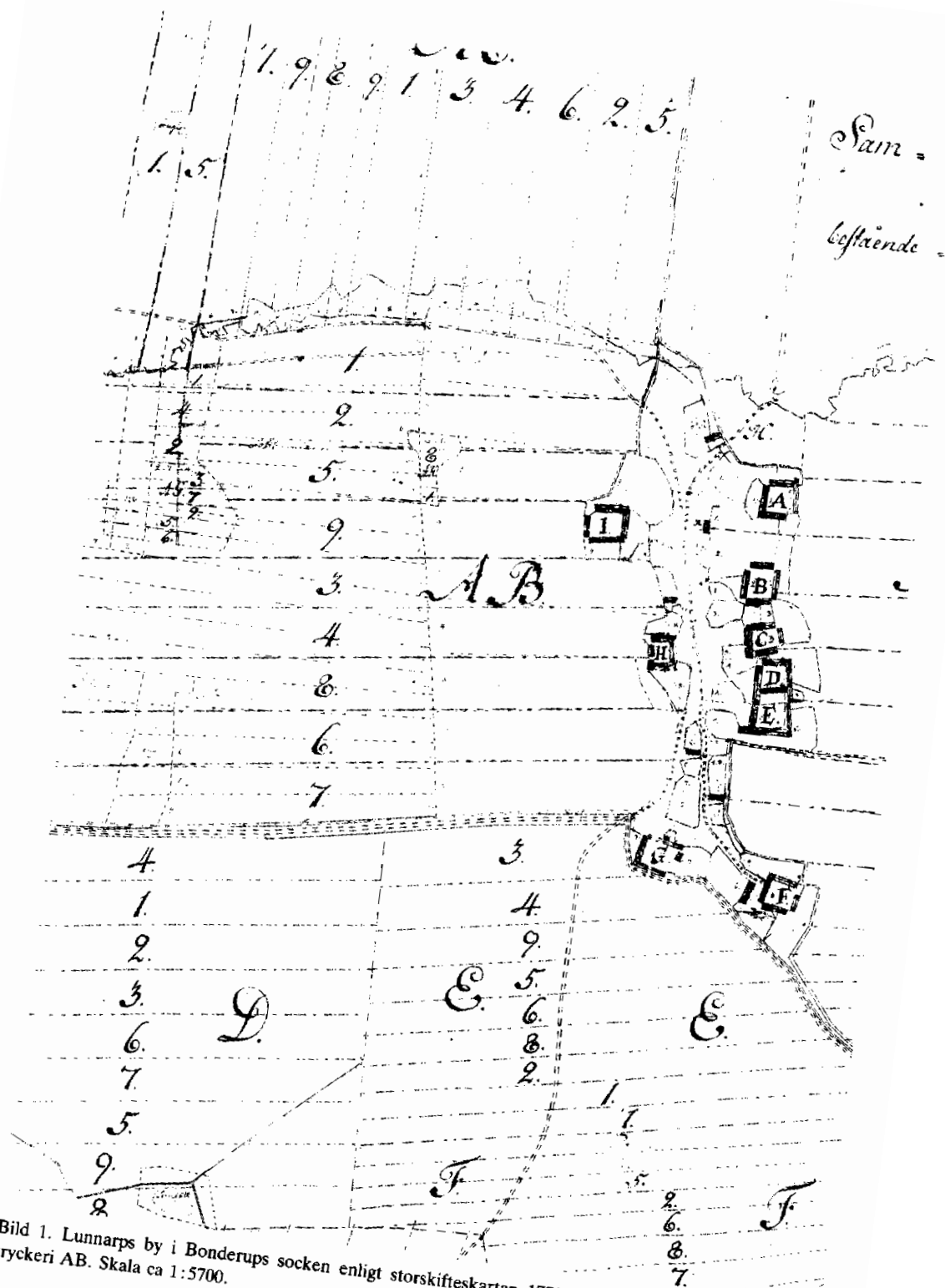

Bild 1. Lunnarps by i Bonderups socken enligt storskifteskartan 1775. (Ref.nr 1.) Foto: Bloms Boktryckeri AB. Skala ca 1:5700.

N^oI

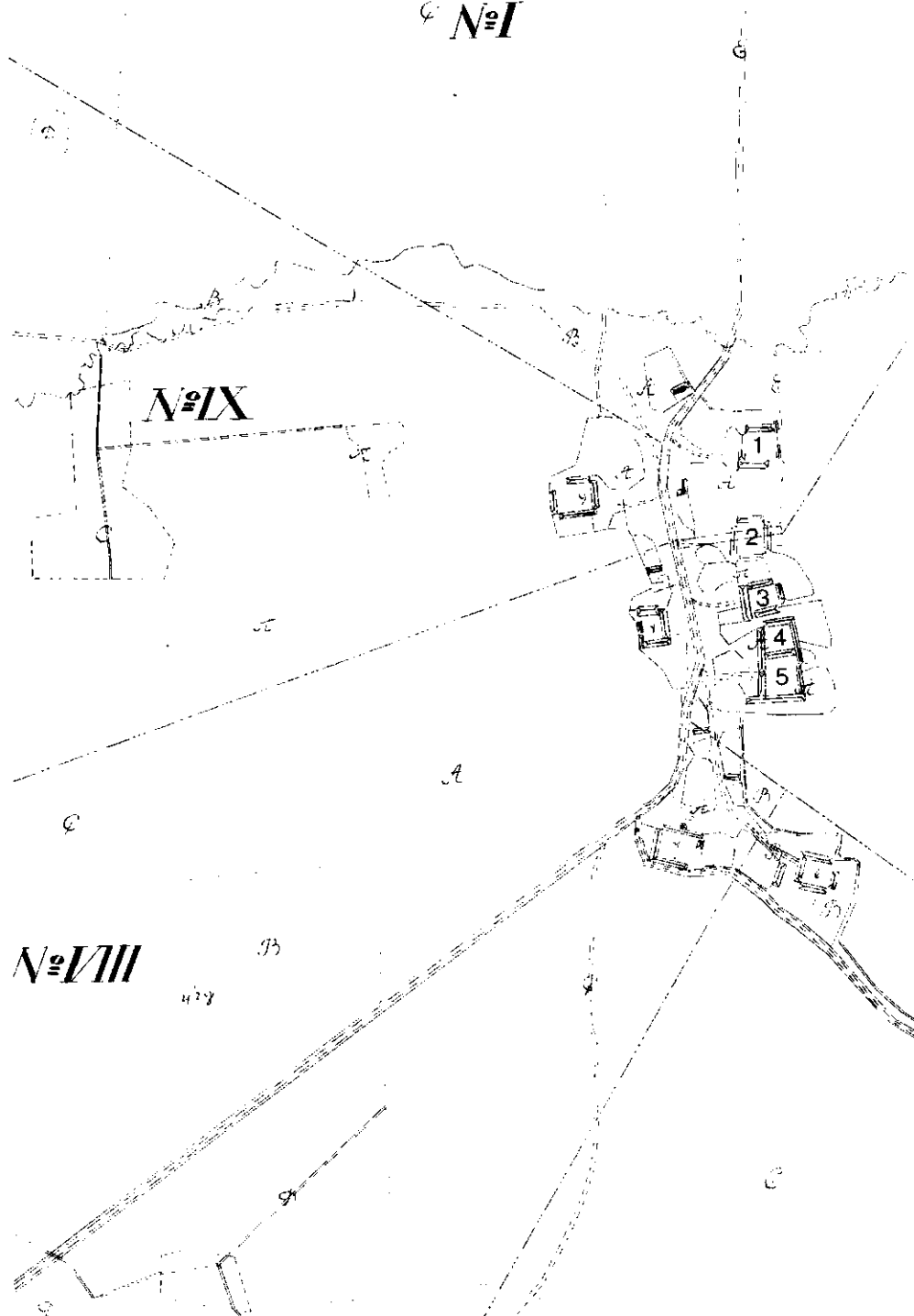

Bild 2. Lunnarps by i Bonderups socken enligt kopia 1912 av enskifteskartan 1813. Gårdsnr 1, 2, 3, 4 och 5 inlagda av författaren. (Ref.nr 2.) Foto: Bloms Boktryckeri AB. Skala ca 1:5700.

Värdering av byggnader och tomter i Lunnarps by i samband med enskiftet 1813–1814 med uppgift om vilka gårdar som fick flytta ut ur byn.

Gård	mantal	byggnader	tomt etc.	kvarbor/flyttar
Nr 1 Jöns Persson	3/4	trenne goda långor en sämre	rymlig tomt, vacker plan- tering	kvarbor
Nr 2 Nils Nilsson Per Nilsson	3/4	åbyggnaden gammal	rymlig tomt, någon plante- ring av ask och fruktträd	utflyttar
Nr 3 Christopher Påhlsson	3/4	åbyggnaden passabel	rymlig tomt, obetydlig plantering	utflyttar
Nr 4 Ola Mårtensson	3/4	åbyggnaden passabel	rymlig tomt, obetydlig plantering	kvarbor
Nr 5 Åke Olsson	3/8	åbyggnaden god	rymlig tomt	utflyttar
Nr 5 Per Olsson	3/8	åbyggnaden dålig	rymlig tomt, någon plante- ring	utflyttar
Nr 6 Elsa Persdotter (änka)	3/4	åbyggnaden passabel	rymlig tomt, obetydlig plantering	kvarbor
Nr 7 Jöns Jönsson Per Andersson	3/4	åbyggnaden i gott stånd	rymlig tomt, obetydlig plantering	kvarbor
Nr 8 Hans Andersson Sven Andersson	3/4	åbyggnaden i gott stånd	rymlig tomt, någon plante- ring	kvarbor
Nr 9 Jöns Christophersson	3/4	södra längan god, övriga husen sämre	rymlig tomt, har plante- ring av frukt- träd i tvänne hagar stängda med sten(gärdes- gårdar)	kvarbor

Källa: Förrättningsprotokoll 1813 10/5 i lantmäteriakt Bonderup nr 5. (Refnr 8.)

självägare. (Se sammanställningen på sid. 25). Samtliga jordeboksgårdar hade sina byggnader grupperade kring en fyrkantig gård enligt känt mönster. Gårdarna nr 4 och 5 bildade en slags dubbelgård genom att gårdarna låt tätt intill varandra och

tillsammans med sina byggnader skapade en skyddad gårdsplats för gården nr 5. Övriga gårdar i byn låg för sig själva efter bygatan. (Bild 1 och 2).

Den första uppgiften förrättningsmännen hade att utföra var en bedömning av

de olika gårdarnas byggnader och tomter för att avgöra vilka som skulle flytta ut ur byn. På en direkt fråga om samtliga bönder önskade enskifte »svara alla Lunnarps åbor ja»,²¹ och en viss utflyttning måste således förutsättas eftersom alla brukarna knappast skulle kunna förväntas bo kvar i byn efter skiftet. Resultatet av denna del av enskiftesförrättningen sammanställt med uppgifter om kvarboende respektive utflyttning framgår av sammanställningen på sidan 28. Som framgår av sammanställningen kom endast tre av byns jordeboksgårdar, nr 2, nr 3 och nr 5, att flytta ut ur byn till sina längre bort belägna enskifteslotter medan byns sex övriga jordeboksgårdar kom att förbli kvar på sina bytomter. Om man ser till jordeboksgårdarna, som representerar bebyggelsen såsom man upplever den som enheter i byn, förblev således 2/3 kvar på byplatsen. Förklaringen till detta finner vi i enskifteskartans bild (bild 2) av byplatsen med därtill anslutande åkerfält. Lantmätare Kjerner har dragit enskiftesgränserna i görligaste mån radiellt ut från bytomten så att kartbilden närmast liknar en skårad tårta. Därigenom har utflyttningen kunnat hållas så låg. Enskiftesförordningen 1803 förordade att »enskifteslotterna så läggas, att de helst med räta linjer omfattas och göras kvadratiske, eller åtminstone, att längden ej mer än dubbelt må överskjuta bredden, så framt omständigheterna ej till annan indelning föranleder».²² Den senare »generalklausulen» följdes i skiftet av Lunnarp. Christopher Pålsson på nr 3 fick emellertid flytta ut på enskifteslotten ytterst i byns västra mark. Omedelbart öster om denna skifteslott fick den ena brukaren av nr 5, Per Olsson, sitt skiftesstycke, och omedelbart norr därom tilldelades de båda brukarna av Lunnarp, nr 2, Nils Nilsson och Per Nilsson, sin gemensamma

skifteslott. Längst ut i byns nordöstra del hamnade slutligen Åke Olsson från det ena bruket av Lunnarp nr 5 dvs längst ut i det, som tidigare var byns östra vång.²³

Nu gick givetvis inte skiftet att genomföras utan klagomål från inblandade parter. Så kom redan den 21 maj 1813 klander att resas mot taxeringen av byns ägor i väster. Det var, som man kunde förmoda, de till utflyttning dit anmodade bönderna som klagade: Nils Nilsson och Per Nilsson på nr 2, Per Olsson på nr 5 samt Christopher Pålsson på nr 3. Tvisten bilades emellertid vid ett möte i landskansliet i Malmö den 15 juni 1813.²⁴ Dagen före julafton samma år inkom lantmätare Kjerner till landskansliet med bevis om att enskiftet av Lunnarps by avslutats den 20 dec.²⁵ Den 28 mars 1814 fastställde landshövdingen i länet, af Klinteberg, enskiftet till »efterrättelse och oryggeligt bestånd i framtiden» och utflyttningshjälpen till »trettio två skillingar banco enligt 16 skillingar per tunnland».²⁶ Ett år hade enskiftet av Lunnarp tagit.

Bonden Per Nilsson kom genom sin begäran om enskifte av sin gårds mark att ge upphov till enskifte av hela byn Lunnarp. Anmärkningsvärt är att han endast ett halvt år efter landshövdingens fastställelse av skiftet lämnade Lunnarp. Den 21 september 1814 flyttade Per Nilsson och hans unga hustru Karna till Dalby. I Dalby flyttade han in på nr 35, där han tydligen köpt 3/8 mantal²⁷ dvs samma mantalsstorlek, som han brukade och ägde i Lunnarp. Resultatet av enskiftet blev kanske inte det Per Nilsson hoppades på när han skrev till landshövdingen i Malmö.

Avslutning

Enskiftet av Lunnarps by i Bonderups socken i Torna härad fick en utformning, som lämnade den gamla byplatsen i stort

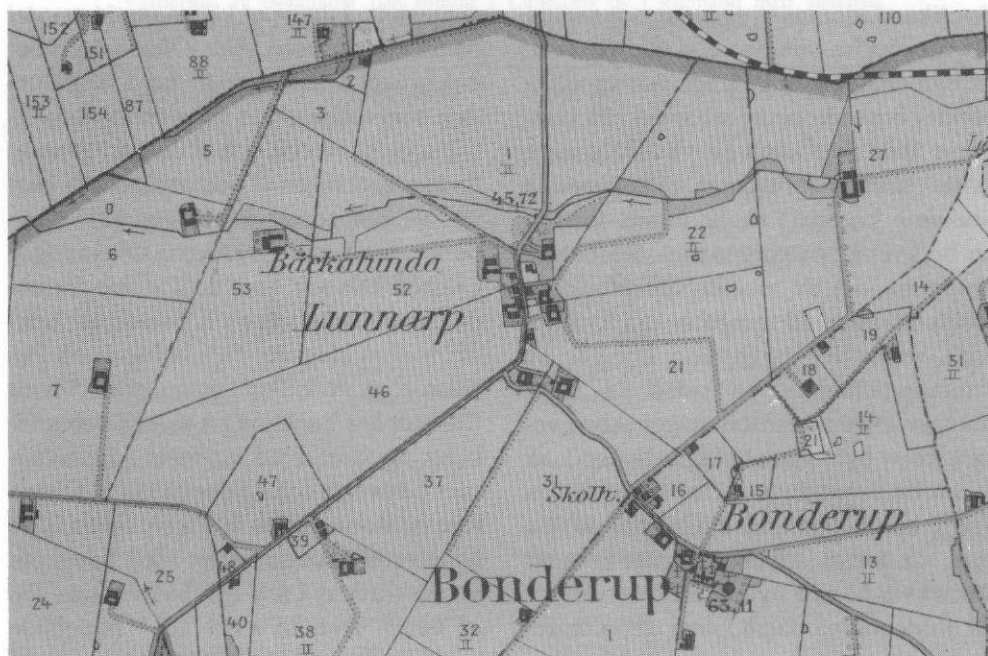

Bild 3. Lunnarp enligt ekonomiska kartan 1913 respektive ekonomiska kartan 1972. (Ref.nr 16 och 17.) Observera det stjärnformade ägomönstret 1913 (överst) och hur vägsträckningen förändrats mellan 1913 och 1972. Foto: Bloms Boktryckeri AB. Skala 1:20000.

oförändrad. Endast byns östra del kom att glesas ut. I övrigt finns byn söder om Källingabäcken, som gav vatten till byns människor och djur, fortfarande kvar. På bilden av den ekonomiska kartan från 1972 (bild 3) ser vi en bebyggelseutformning, som i stort är densamma som den vi finner på storskifteskartan från 1775. Vägen har dock rätats och går inte längre söder om nr 6 och 7 utan mitt emellan dessa båda gårdar, en eftergift för den bilburne pendlarens komfort och krav på snabb transport.

Miljöer som den i Lunnarp finner man lätt genom att på den ekonomiska kartan från 1910-talet leta efter »tårtor» med bebyggelse i mitten. Ett sådant ägomönster indicerar att äldre kulturlandskapsrester kan finnas kvar idag och fortfarande ge oss upplevelser av en förgången tids levnadssätt, då arbete och boende på ett helt annat sätt än nu var gemensamma angelägenheter och sammanhållna enheter inom väl avgränsade geografiska ytor.

Källor och litteratur

Otryckt material

Malmöhus länsstyrelses lantmäterikontors arkiv

- (1) Storskifteskarta 1775 över Lunnarps by. Bonderup nr 3.
- (2) Enskifteskartor 1813 över Lunnarps by med lantmäteriakt. Bonderup nr 5.

Noter

¹ S. Dahl (1942) sid. 185 ff. (refnr 10.)

² S. Dahl (1942) sid. 193 ff. (Refnr 10.) I Malmöhus läns hushållningssällskaps protokoll med handlingar 1813–1817 har inbundits kontraktvis upprättade berättelser ca 1837 om jordbrukets situation vid denna tid. I Torna kontrakts rapport nämnes »det vanliga

Landsarkivet i Lund

- (3) Bonderups kyrkoarkiv: Husförhörslängd 1813 och 1813–1821 i volym A I: 1.
- (4) Malmöhus länsstyrelses landskanslis arkiv: Enskiftesdiarium, som ingår i supplikdiarium för 1813 i volym B II a: 48.
- (5) Häradsskrivarens i Torna, Bara och Harjager fögderi arkiv: Jordeböcker 1811 och 1825, volymer E III a: 17 och E III a: 18.
- (6) Malmöhus läns hushållningssällskaps arkiv: Kontraktskommitterades rapporter ca 1837, som ingår i volym A I: 1 (1813–1817).

Tryckt material: skrifter

- (7) Kungl. Maj:ts nådiga förordning om lantmäteriet i riket. Gifwen Drottninghoms slott then 12 augusti 1783.
- (8) Kungl. Maj:ts nådiga förordning angående ägors fördelning i enskiften och utflyttning ifrån större byalag i hertigdömet Skåne. Gifwen Stockholms slott den 31 martii 1803.
- (9) Carl Gustaf Weibull, Skånska jordbrukets historia intill 1800-talets början, Lund 1923.
- (10) Sven Dahl, Torna och Bara: Studier i Skånes bebyggelse och näringsgeografi före 1860, Lund 1942.
- (11) Sten Carlsson, Svensk historia II, Stockholm 1964.
- (12) Gösta Johannesson, Skånes historia, Stockholm 1971.
- (13) Svensk landsbygd (K. Norborg m.fl.), Surte 1973.
- (14) Ett folks biografi (G. Guteland, I. Holmberg m.fl.), 1975.
- (15) Göran Inger, Svensk rättshistoria, Lund 1980.

Tryckt material: kartor

- (16) Ekonomiska kartan: Blad Klågerup 1913.
- (17) Ekonomiska kartan: Blad 2C 4i Kyrkheddinge och 2C 4j Dalby.

6-skiftesbruket». Berättelser finns för följande kontrakt: Onsjö, Rönnebergs, Luggude, Skytts, Vemmenhögs, Torna, Bara, Frosta, Färs, Harjagers och Oxie. (Refnr 6.)

³ S. Dahl (1942) sid. 214 ff. (Refnr 10.) En översikt belysande det svenska kulturlandskapets förändring

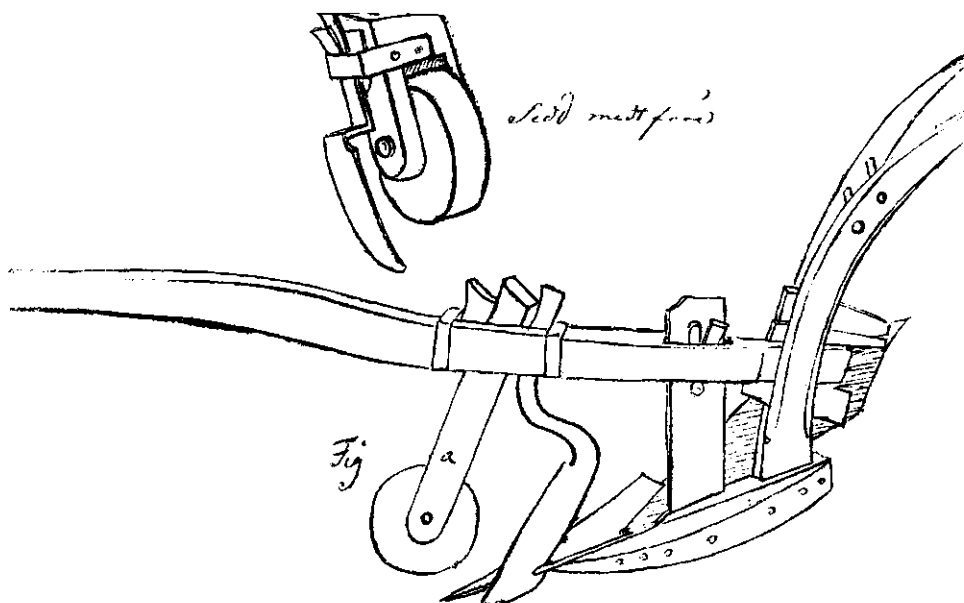

Bild 4. Enskiftet förutsatte uppodling av tidigare icke som åker brukade arealer. Den s.k. Dahlbergska plogen, som ses på bilden, användes på 1810-talet flitigt vid nyodlingsarbeten i regionen kring Dalby. Plogen, som konstruerats av före detta artilleristen Jacob Dahlberg i Dalby, var tydligen så märklig att den sommaren 1816 t.o.m. förevisades för Kronprinsen Karl Johan, sedermera Karl XIV Johan, på besök i Skåne. Originalritningen 1817 återfinnes i Malmöhus läns hushållningssälls kaptens arkiv, volym AI:1. (Ref.nr 6.) Foto: Bloms Boktryckeri AB.

över tid ger skriften Svensk landsbygd (1973). (Refnr 13.)

⁴ S. Carlsson (1964). (Refnr 11.)

⁵ G. Inger (1980) sid. 124 f. (Refnr 15.)

⁶ Ett folks biografi (1975) sid. 38 ff. (Refnr 14.)

⁷ G. Inger (1980) sid. 142. (Refnr 15.)

⁸ Ett folks biografi (1975) sid. 58 f. (Refnr 14.)

⁹ S. Carlsson (1964) sid. 40 ff. (Refnr 11.), C.-G. Weibull (1923) sid. 88 (Refnr 9.) och G. Johannesson (1971) sid. 320 (Refnr 12.)

¹⁰ S. Carlsson (1964) sid. 168. (Refnr 11.)

¹¹ S. Carlsson (1964) sid. 40 (Refnr 11.) och C.-G. Weibull (1923) sid. 117 (Refnr 9.)

¹² Förordning 1783 om lantmäteriet § 73. (Refnr 7.)

¹³ Förordning 1803 om enskifte i Skåne § 1. (Refnr 8.)

¹⁴ G. Johannesson (1971) sid. 337. (Refnr 12.)

¹⁵ G. Inger (1980) sid. 125 f. (Refnr 15.)

¹⁶ Förordning 1803 om enskifte i Skåne. (Refnr 8.)
I det följande angives paragrafer i den löpande texten.

¹⁷ Skrivelse i lantmäteria kt Bonderup nr 5. (Refnr 2.) Malmöhus länsstyrelses landskanslis enskiftes-

diarium 1813 löpnr 526. (Refnr 2.) (I fortsättningen Enskiftesdiarium.)

¹⁸ Husförhörlängd 1813 sid. 37. Bonderups kyrkoarkiv. (Refnr 3.)

¹⁹ Enskiftesdiarium 1813 löpnr 526. (Refnr 4.) Se även not 17.

²⁰ G. Kjerner s arvodesräkning 1813 23/6 samt förrättningsprotokoll 1813 10/5 i lantmäteria kt Bonderup nr 5. (Refnr 2.)

²¹ Förrättningsprotokoll 1813 10/5 § 7 i lantmäteria kt Bonderup nr 5. (Refnr 2.)

²² Förordning 1803 om enskifte i Skåne § 7. (Refnr 8.)

²³ Förrättningsprotokoll 1813 10/5 § 7 samt Beskrivning över enskiftesdelning i Lunnarp i lantmäteria kt Bonderup nr 5. (Refnr 2.)

²⁴ Protokoll 1813 15/6 i lantmäteria kt Bonderup nr 5. (Refnr 2.)

²⁵ Enskiftesdiarium 1813 löpnr 526. (Refnr 4.)

²⁶ Resolution 1814 28/3 i lantmäteria kt Bonderup nr 5. (Refnr 2.)

²⁷ Husförhörlängd 1813–1821 sid. 28. Bonderups kyrkoarkiv. (Refnr 3.)

DE SKÅNSKA LANDSKAPENS HISTORISKA OCH ARKEOLOGISKA FÖRENING bildades 1866. Föreningen är en samlingspunkt för en historiskt och arkeologiskt intresserad allmänhet.

Föreningen är utgivare av ALE, historisk tidskrift för Skåneland, som utkommer med fyra häften årligen. Tidskriften utges med bidrag från statens humanistisk-samhällsvetenskapliga forskningsråd. Brev och manus till redaktionen adresseras till landsantikvarie Dag Widholm, Kungsgatan 2 C, 223 50 LUND.

Medlem i föreningen erhåller tidskriften kostnadsfritt.

Årsavgiften, 35:- kr (fr.o.m. 1983 40:- kr), kan insättas på postgirokonto nr 24 68 31-2, De skånska landskapens historiska och arkeologiska förening.

Adress till föreningens skattmästare, Allan Persson: Karhögstorg 4 A, 223 55 LUND.

Äldre häften av tidigare utgivna tidskrifter kan beställas hos föreningens sekreterare, forskningsassistent Sten Skansjö, Dag Hammarskjölds väg 5 i, 223 64 Lund eller hos skattmästaren.

EFTERTRYCK, helt eller delvis medges endast efter redaktionens särskilda tillstånd.

Föreningens styrelse:

Länsantikvarie Carin Bunte, Malmö, ordf., museichef Torkel Eriksson, Helsingborg, v.ordf., forskn.ass. Sten Skansjö, Lund, sekr., arkivarie Anders Persson, Lund, v.sekr., fil. kand. Allan Persson, Lund, skattmästare samt professor Nils-Arvid Bringéus, Lund, professor Erik Cinthio, Lund, professor Bertil Ejder, Lund, byråchef Evald Gustafsson, Sthlm, överstelöjtn. Sven Hedin, Ystad, fil. lic. Lars-Göran Kindström, Helsingborg, t.f. landsarkivarie Anna-Christina Meurling, Lund, antikvarie Nils Nilsson, Lund, professor Birgitta Odén, Lund, länsmuseumchef Bengt-Arne Person, Varberg, professor Göra Rystad, Lund, soc.dir. C. G. Stenkula, Lund, läroverksadjunkt Curt Widenborg, Ronneby, landsantikvarie Dag Widholm, Lund, intendent Gustaf Åberg, Simrishamn. Hedersledamot: professor Jörgen Weibull, Göteborg.

